Расп.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 301 (10286) 1976 чылдың декабрь 22, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

Чоннуң дыштанылгазы

Күш-ажылчы неделяның беш хүнү доостурга, дыштаныр ийи хүн келир. Совет кижиниң дыштанырынга, билиин база культуразын бедидеринге, кадыын быжыглаарынга, күш-дамырын сайзырадырынга, уругларын кижизидеринге эргежок чугула үе ол. Хостуг үе кижиниң бүгү талалыг өзүлдезинге ажыглаттынган турар ужурлуг. Ынчангаш ооң үнези, ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг.

Шын, ажыктыг дыштанылга кижиниң амыдыралынга кол черни ээлээр. Кадыкшылды быжыктырарынга, омак-сергек болурунга, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга ол дузалаар. Ону үнелеп көргеш, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннуң дыштанылгазын экижидер айтырыгже доктаамал кичээнгейни салып, чер-черде партия, совет органнарын, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының харыысалгазын улам бедиткен.

Дыштаныр хүннерни канчаар ажыктыг кылдыр эрттирер дугайында айтырыгны күш-ажылчы коллектив бүрүзү баш бурунгаар хынамчалыг өөренип көөр херек. Коллектив — бистиң ниитилелдиң үндезини болгай. Анаа кижи күш-ажылга дадыгар, төлептиг аажы-чаңга, эки шынарларга кижизиттинер. Ынчангаш ажыл-ишчилерниң чүгле эки ажылдаарынче эвес, харын хостуг үезин ажыктыг эрттиреринче коллектив кичээнгейни салыр. Бистиң республикада бодунуң ажыл-ишчилериниң дыштанылгазын экижидеринче доктаамал сагыш салып турар коллективтер эвээш эвес. Оларга «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязын, Каа-Хем хөмүр-даш разрезин, Кызылдың дааранылга фабриказын, Тываның электри четкилерин, Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозун болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бо коллективтерде янзы-бүрү темаларга кежээлерни, ужуражылгаларны, лекцияларны эрттирип, массалыг дыштанылга хүннерин организастап турар. Ол хемчеглер үстүнде бүдүрүлгелерниң, колхозтуң планныг онаалдаларын, хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге салдарны чедирген.

Чылдың кайы-даа үези дыштанырынга таарымчалыг. Кыжын арыг агаарга хаактаарга, конькилээрге, турисчи аян-чорук кылырга магалыг-ла.

Ажыл-ишчилерниң дыштаныр хүннери ажыктыг эртсин дээш профэвилел, спорт болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары хемчеглерни ап турар. Тайга станциязы кызылчыларның дыштаныр эң ынак чери. Бо чылдың бирги кварталында чүгле областың туризм болгаш экскурсия талазы-биле чөвүлелиниң шугуму-биле үш муң ажыг кижи анаа дыштанган. Хоорай автобустары, организацияларның машиналары-биле кээп дыштанганнарның саны хөй. Кышкы сезон эгелээри билек хаак баазазын ажыткан. Найысылалдың бүдүрүлге, албан организация коллективтери, өг-бүлелер хостуг үелеринде орта агаарлап, хаактап турарлар. «Хүреш», «Асбест» болгаш дыка хөй бөдүүн катоктар республикада бар. Ында маргылдааларны, массалыг чуңгулаашкынны организастап турар.

Кышкы үеде культура албан черлеринге хөй кижи келир. Ындыг болганда оларның ажылын илеп-кейжидер, утка-шынарын экижидер, янзы-бүрү болдурар.

Дыштаныр хүннерде ажылчы чоннуң ортузунда чорудуп турар ажыл амгы үениң негелдезинге четпес. Дыштанылганы арыг агаарга эрттирери чугула хемчег болур. Ынчалза-даа районнар төптериниң колдуунда массалыг хаактаар, конькилээр черлери чок. Чайгаар бүткен доштарны каток кылдыр аштаар, хаактаар черлерни шилип алыр аргалар бар. Найысылалдың «Хүреш» стадионунда чаңгыс катогу дыштанып келгеннерге таарымчалыг кылдыр кылдынмаан. Хөлезилеп алыр конькилери үрелик, хеп уштур чери чок. «Спартак» эки тура спорт ниитилели чаңгыс катогун эки дерип, кылып алыр боттуг хемчеглерни албайн турар.

Кызылда дыка хөй бүдүрүлгелер, албан организациялар, өөредилге черлери бар. Тайга станциязында хаак баазазы оларның негелдезин хандырары берге болу берген. Ону алгыдар азы чаа хаак баазазын тудары негеттинип келген. Адырлар айы-биле профэвилел обкомнары бо айтырыгны өөренип көөрү чугула.

Бо сезонда Тыва АССР-ниң профэвилелдериниң кышкы спартакиадалары эртер. Оларның сорулгазының бирээзи ажылчы чоннуң дыштанылгазын организастаарын экижидери болгай. Ындыг болганда баштайгы чадаларының маргылдааларынга хөй кижи киришсин дээш профэвилел, спорт организациялары эки ажылдаар апаар.

Дыштаныр хүннерде чоннуң дыштанылгазы организастыг, ажыктыг, утка-шынарлыг эртсин дээш чер-черде партия, совет органнар кичээнгейни салыр, хөй-нийти организацияларынга боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

Совет Тываның ажылчы чону онгу беш чылдың бирги чылын чедиишкиннерлиг доозуп, ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга төлептиг ужуражыр сорулганы салып турарлар. Ынчангаш оларның дыштанылгазын эки организастаары партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүсединге дузалаар.

Тываның аар үлетпүрүнүң төвү — Ак-Довурак хоорайның тудугжулары арткан каш хонуктарда чыл планын күүседир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Улуг Октябрьга күш-ажылчы белек дээш чарыштың мурнуку одуруунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Данзырык Калдар-оолдуң комплекстиг, бот орулга-чарылгалыг бригадазы чоруп турар. Ооң бригадазының кежигүннери — шупту 30 кижи — холумак профессиялыг, бедик мергежилдиг тудугжулар. Олар амгы үеде Постоянный суурда 107 дугаар чуртталга бажыңын кылып турар.

К. Данзырыктың бригадазы он бир айларда 196,2 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылдыр турган, ону херек кырында 245 муң рубль кылдыр сайгарган. А ноябрь айның планы — 136 хуу ажыр күүсеттинген. Бригадада О. Н. Допуя, О. Арапай, Д. Оолак, Л. Сыдаа, К. Алдын-оол дээш өскелер-даа хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, өскелерге үлегер бооп турар.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): бригадада чарыштың мурнакчылары «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи А. Кужугет биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан А. Усольцев олар ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Эш Л. И. Брежневтиң 70 харлаанынга тураскааткан митингилер

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң 70 харлаанынга тураскааткан митингилер чер-черге болуп эртикиләэн. Аңаа чон партияның, совет улустуң шынчы оглунга төрүттүнген хүнү-биле болгаш Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры болганы-биле байыр чедирип, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын долузу-биле деткип турарын илергейлээн. Митингилерниң киржикчилери Леонид Ильич Брежневке аңы-дуңмалышкы ёзу-биле изиг байырны чедирип, моон соңгаар-даа үр чылдарда чурттаарын, үре-түңнелдиг ажылдаарын күзеп, ооң адынга телеграммаларны чоруткулаан.

Суг-Аксы суурнуң чурттакчы чону Л. И. Брежневтиң 70 харлаанынга тураскааткан митингиге киржири-биле Культура бажыңын долдур чыглып келген. Ук митингини партияның Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары Сарыглар Токпак-оол ажыткан. Ол Леонид Ильич Брежневтиң кыска допчу намдары-биле чыылганнарны таныштырган.

— Үр чылдарда кодээ ажыл-агыйга ажылдап келдим — деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң директору Шаалы Александр чугаалаан. — Ынчангаш Л. И. Брежневтиң баштап турары Төп Комитеттиң, ооң Политбюрозунуң аграр политиказын канчаар-даа аажок деткип, чүүлдүгзүнүп чоруур кижи мен. Сөөлгү он ажыг чылдар иштинде совет кодээге, оон иштинде «Сүт-Хөл» совхозунуң девискээринге кайгамчыктыг өскерилгелер болгулаан. Ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан, мал болгаш чер ажылын эртемге үндезилеп тургузар дээш херии базымнар кылдынгылаан.

А. Шаалы совхозтуң ажылчыннарының, малчыннарының болгаш албан-хаакчыларының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң бедээнинин дугайында чугаалап, бо бүгү партияның мерген угаанныг аграр политиказының үре-түнели-дир дээрин демдеглээн.

Сүт-Аксы ортумак школазының башкызы Ондар Кан-оол сөс алгаш, мынча дээн:

— Партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежневти Совет Эвилелиниң Маадыры ийиги Алдын сылдыс-биле шаңнааны кончуг-ла чоптуг болган-дыр. Леонид Ильич дайынның аар-берге чылдарында оон эгезинден төнчүзүнге чедир тулчуушкун шөлүнге чаалажып эрттирген.

Бистиң партиявыстың Чиңгине секретары аныяктар дугайында, оларның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң дугайында онза кичээнгейни салып келгенин эки билир мен. Сүт-Аксы школазының башкылар коллективи суурнуң аныяк кижи бүрүзү ортумак эртемни чедип алзын дээш кызымак ажылдап келген болгаш моон соңгаар-даа кол күженишкинин боже углаар. Партияның кыйгырыынга шак ынчаар ажыл-херек-биле харыылаар апаар бис.

(Бистиң корр.)

АРТКАН ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

(Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының талазы-биле допчу медээ)

Онгу беш чылдың баштайгы чылының төнчүзүнге чедир каш-ла хонук арткан. Планныг онаалдазын болгаш социалистиг хүлээлгезин күүсеткен бүдүрүлгелерниң болгаш кижилерниң саны көвүдеп турар. Ажылчы чоннуң социалистиг чарыжы бо хүннерде улам-на калбарган.

Тес-Хемде «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн болгаш оон-даа өске элээн хөй сүт-бараан фермалары 1977 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Боттарының хуу планын хуусаа бетинде күүседипкен саанчыларның саны база эвээш эвес. Күрүнеге сүт садар он ийи районнуң тозу планныг онаалдазын декабрь 16-га чедир санажыпкан. Ылаңгыя Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнар эрткен чылдагызындан оранчок хөй сүт саткан, ук ажыл ам-даа уламчылавышаан. Ооң-биле чергелештир сүт садарынга колхозтарның чедиишкинниг болуп турарын демдеглээри чугула.

Декабрь 16-ның медээзин ёзугаар алырга, республика сүт садар онаалдазын ажыр күүсетсе-даа, немелде планынга 311 тонна чедирбээн. Маңаа районнарның хөй кезииниң күрүнеге сүт садарын эрткен чылдың деңнелинден кудулатканы доктар болган. 1975 чылдың бо үезинден Бай-Тайга 74 тонна, Чөөн-Хемчик 47 тонна, а Таңды мырыңай 595 тонна сүттү эвээшти саткан. Күрүнеге сүт садарынче кичээнгейни улам күштелдирериниң херечизи ол.

Республика күрүнеге эът садар планын декабрь 16-га чедир 97 хуу, немелделиг планын 95 хуу күүсеткен. Немелделиг планны күүседиринге чедир ам-даа 1298 тонна эът херек.

Кызыл, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга районнар эът садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, бо чылын чедиишкинниг ажылдаан. Ынчалза-даа өске районнарның ук ажылды озалдадып, чамдык ажыл-агыйларның малдарны эки семиртпейн садып турары тускай эртемниглерни болгаш удуртукчуларны дүвүредир ужурлуг. Ылаңгыя Тожу, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдакчылары тургустунуп келген байдалдан чогуур түңнелди үндүрүп, шалыпкын хемчеглерни алыр херек.

Чаа чылга эң-не үнелиг белек — күш-ажылчы чедиишкин. Ындыг болганда арткан хонуктарның шак бүрүзүн бүдүрүкчүлүг ажыглаары чугула.

УРЖУКТАР УТТУНГАН БЕ?

«Шынның» рейдизи

«Чыраа-Бажы» совхоз — Чөөн-Хемчикте хөй баш малдыг, делгем одар-белчиирлиг ажыл-агыйларның санынга кирип турар. 1975—1976 чылдарда мал кыштаглаашкынының талазы-биле берге уржуктарга таварышкан ажыл-агыйларның бирээзи. «Шынның» рейд бригадазы ук совхозта мал кыштаглаашкынының байдалы-биле танышкан. Ажыл-агыйның шээр малы 54, бода малы 11 кезек черде кыштаглаан. Кыштаглаашкын чорудулгазының эки талаларын рейд бригадазы демдеглээн.

Ниитиниң шээр болгаш бода малының ажаакчы малчыннарының тура-соруу бедик көдүрлүүшкүннүг. Кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткили СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП-ниң октябрь (1976 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынче салдынган. Ооң чаңгыс чижээ бо: Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Седен Донгак белеткеп алганы 67 тонна мал чеминиң 20 тонназын кыштаанда чедирип алган. Кышка үлегерлиг белеткенген. Хоюнуң кажаазы чылыг, кургаг. Хураган доруктурар черин белен болдурган. Коданының кышкы ажаалдазын экижидип, чаа-чаа чүм одарларны хумагалап ап турар.

— Бо чылгы коданывыс дуңгуш хой. Таарымчалыг ажаалда-биле хандыртынмышаан, келир чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 90 хураганны алырын шиитпирледим — деп, хоочун хойжу чугаалаар. Шак ындыг ишчилерни оон-даа хөйнү адап, эки ажылын демдеглеп болур.

Совхозтуң мал ажылында чаа, онзагай чүве — бода малдың үүрмек коданнарын Мажалык биле Шык-Бажының баазазында мөөңнээш, азыралда тургусканы. Ол болза малдың учёт-отчёдун экижидеринге, ажаалга хайгааралдың чогумчалыг болдурарынга, продуктулуг чорууну бедидеринге таарымчалыг байдалды берип турар. Мажалык, Доң-Терек, Шык-Бажы фермаларында бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнери долузу-биле белеткеттинген. Өске-даа мал коданнарының турлагларында мал чеми чедиртинген болгаш ам-даа чедирип турар. Ажыл-агыйның девискээринде одар эки. Ооң ажыглалы чурумчуттунган.

Совхозтуң мал кыштаглаашкынында шыңгыы, дарый чайлатса чогуур четпестер рейд үезинде илерээн. Мал кыштаглаашкынынга белеткелди хожудаашкынныг чоруткаш, совхозтуң-даа, салбырларның-даа удуртукчулары, специалистери, бригадирлери, эргелекчилери эрткен кыштың уржуктарын уткаш, ам кээп дүвүреп турары элдеп!? Бода болгаш шээр малдың чамдык кыштагларында кажаалар, малчыннарның чуртталга бажыңнары септеттинмээн, суг-биле хандыртынмаан, мал чеми чедиртинмээн, кургаг өдек бөлдүнмээн, одалга чүүлү, дус, кужур дүжүртүнмээн болгаш өске-даа четпестер кышка удур белеткелди күстеп эгелеп ала-чайгаарлаашкынче шилчиткенин бадыткап турар. Шык-Бажы фермада бажың тудуу доозулган, мал чеми болбаазырадыр цехтиң иштики техниктиг дериишкинин районнар аразының Чадаанада «Сельхозтехника» каттыжыышкыны (начальниги В. Вологин) саададып турар. Орта мал чеми болбаазырадырының (саваң хээр болгаш ылбырадыр) аргазын ажыл-агый организаставаан. Ферманың механизастаан улуг кажаазында сүт хүлээп алыр савалар, саалда аппараттарын чуур болгаш кадагалаар өрээлдерже изиг суг дамчыдылгазы чорувастаан. Суг дамчыдылгазының системазын кылдыртырының хемчээн күзүн алыр ужурлуг турган. Ооң хараазы-биле сүт саваларын, аппараттарны арыглап-шеверлээрин багай чорудуп турар. Ол болза сүттүң бараанның шынарын кудуладырынга чедирип турар.

Кыштаглаашкын — хүннүң айтырыы

Бии-Хемден садып эккелгени сайзырангай уксааның кодан хунажыннарын Шык-Бажында ажык дээр адаанда чемгерип турар. Оларның турар черинде доң өдек козургай. Анаа хунажыннар дуюгзураш, баксырап болур. Ында кажаалар иштти өл-шык, иштти туманналып бусталган. Сүт-бараан фермазының девискээри арыг-шевер талазы-биле экиживейн турар.

Дөрт кодан бода малды мөөңнээн Мажалык баазазында 40 ажыг молдурганың ажаалдазын Алдын-кыс Донгак экижидип турар. Оларның кажаазының иштти кургаг, чылыг. Семиртилгеде тургускан дөртен шаа шарының Кошкар-оол Моңгуштуң ажаалдазында 69 баш хунаннарның болгаш аңгы-аңгы назылыг 121 баш бода малдың (ажаакчызы Өктек-оол Моңгуш) кышкы ажаалдазы чүгээр-даа болза, кажааларының иштти өл, чылыглаашкыны чедир кылдынмаан. Кургаг өдек чедир белеткеттинмээн. Ол коданнарны чылыг суг-биле хандырарының аргазын кылып болур турда, ону организаставаан. Чамдык аныяк бода малда кеш аарыгларының демдектери бар. Ону болдурбазының профилактиктиг хемчеглерин мал эмчилери алза чогуур. Мал чеми бар-даа болза, саванны олче удур сөөртүп турар. Саваң сөөртүлгезинче техника күжүн элбедип бээри негеттинип келген. Чоокта чаа бир хүнде саваң сөөртүлгези үзүктелгени-биле коданнар курут хүнзээш, белеткээн силосче чаза булгап киргеш, ону саза баскан.

Хорум-Даг салбырда мал кыштаглаашкынынче салбыр удуртукчузу Д. Шалдыг сагыш салып, чамдык эки хемчеглерни алган. Салбырда шээр мал 18, бода мал 4 кодан. Оларның кыштагларынче 160 ажыг тонна мал чемин сөөрткен. Октябрьга чедир кыштаглаашкынга белен эвес турган. Доң-Терек сүт-бараан фермазында байдалды экижидиги турарындан сүт саалдазы сөөлгү үеде экижээн. Ынчалза-даа инектерниң ажаалдазында четпестер бар. Ол турлагда мал чүгле силос, сиген-биле чемгертинип турар. Транспорт-биле салбырны доктаамал хандырбайн турарындан саваң ында эккелдиртинмээн. Саанчыларның инек саар чери шаараш, доң, кажаа иштти караңгы. Инектер ажык дээр адаанда. Мал чемин тоттчеглелдиг чарыгдап, кам чок чорукту болдуруп турар. Кургаг өдек негелдеге чедир белеткеттинмээн. Хорум-Даг баарында М. Бопуулай малдаан төрүүр 140 инек чер одарлап турар. Ол инектер бызаалап эгелээн. А бызаа доруктурар кажаа чылыглаттынмаан. Ооң иштинге печка кылыр туурбу чок. Доң болгаш өл инек одээн аштаарынга шанактыг аът негеттинип турар. Терек-Бажында 170 ажыг баш аныяк бода малдың кышкы турлаа берге байдалда. Кургаг өдек чок. Кажаа иштти өл. Девискээри доң өдек-биле хорумналган. Ооң ажаакчызы М. Экер-оол күжү кошкак кызыра, хунаннарга сигенни чадагай чер кырынга то каап берип, мал чемиинге чидириг болдуруп турар. Ол ышкаш Хову-Аксында Лама-Сүрүңгүн, Артаа-Тейде С. Опан-оолдуң малдаан бода мал коданнарының ажаалдазы багай байдалда. Кажаалары соок, иштти өл, өдек чок.

Шээр мал коданнарында байдал кандыгыл? Ажыл-агыйның Чыргакы салбырының девискээринде болгаш Дагыр-Шеми бажы ышкаар хар улуг. Артык кыштаглар турда, чамдык хойжуларны тайгага кыштаглаткан. Хар улгадып, одарга бергедээш Семён Донгак биле Мажаа Кара-Сал иштики одарже чаа көжүп кээп кыштаглаан. Олар чаа хонажында кажааны чылыглаар, чурттаар бажыңнарын септээр, мал чемин сөөртүр байдалга таварышкан. Курлавыр кыштагларын септээринче безин сагыш салдынмаан.

Кажаазының иштти өл, коптартынмаан, чурттаар бажыңнары белен эвес малчыннар Чыргакы, Чыраа-Бажы, Хорум-Даг салбырларда хөй. Чижээ, Тербе-Дашта Х. Балапайның төрүүр хоюнуң кажаазының иштти кедергей өл. Хураган кажаазы чылыглаттынмаан, чугайлаваан. Ында мал суггарар суг кадагалаар цистерна чок. Сарыглар Санай-оолдуң хою ол кажаада. Хойжу өгде чурттап, чанында бажыңның кажан чылыглаттына бээрин манап орар.

Малга суг эргежок чугула негеттинип турбуже, шээр мал коданнарында бар цистерналар суг кадагалаар кылдыр чылыглаттынмаан. Чамдык кыштагларны цистерналар-биле хандырбаан. Төрүүр шээр мал кыштагларында чаш мал хүлээп ап доруктурар кажаалар белен эвес. Ол ышкаш малга чем каап бээр шагжалар, коошпалар чедишпес. Чамдык малчыннарның өглериниң шывары куду. Одалга чүүлү — хөмүр-даш, ыяш-биле хандырылга кончуг багай.

Совхозтуң шээр мал коданнарының кышкы турлагларының бөлүк турарын барымдаалап, чувар-бажың, кызыл-булуң тударын, оларны дерип кылырын чүге организаставайн турарыл? Бо талазы-биле малчыннарның негелдези чоптуг. Фермаларда кызыл-булуң таарымчалыг байдалда тургустунмаан.

Удавас шээр малга бачымчымыштыг ажыл — хураганнаашкын эгелээр. Ындыг турбуже совхоз дирекциязы, салбыр эргелекчилери, партия, комсомол, профэвилел организациялары сакманщиктерни белеткеп аъткарарынга сагыш салбайн, чайгаар-ла, олар тыпты бээр дээр хөөннүг. Аныяктарны сакманныг арга-биле хураган доруктурарынче мобилизастаары амгы үеде негеттинип турар.

Мал кыштаглаашкынының айтырыы — зоотехниктерниң, мал эмчилериниң, механиктерниң хүн бүрү сагыш салыр херээ. Ындыг турбуже, совхозтуң кол мал эмчизи В. Донгак кыштаглаашкынче сагыш салбайн турар. Чыргакы салбырда специалистер малчыннарның хааяа аалчылары болбушаан. Шээр болгаш бода мал кыштагларында мал чемнерин камнавас, малга саза бастырар, ой-хемчээл чокка чидиртир фактылар турлаг бүрүзүнде бар. Ону болдурбазының хемчээн дарый алыры негеттинип келген.

Малчыннарның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгези чорбайн, солун, сеткүүл чедирилгези саадаар ийикпе шуут барбас дээш малчынның негелдези улуг.

Мал кыштаглаашкынының чорудулгазында дүвүренчиг четпестерни чайладыр, малчыннар-биле ажылды экижитпишаан, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга чогумчалыг байдалды тургузар дээш ажыл-агыйның дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол организациялары, Чыргакы, Чыраа-Бажы, Хорум-Даг кодээ Советтерниң күүскомнары боттуг хемчеглерни дарый алырын амгы үе шыңгыы негеп келген.

«Шынның» рейд бригадазы:

Д. КУУЛАР, Чадаанада уксаажыдылга бүдүрүлге чериниң начальниги.

С. КУУЛАР, «Чыраа-Бажы» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң кежигүнү.

С. ОНДАР, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

М. СЕВЕН, «Шынның» корреспондентизи.

Бөгүн—Энергетик хүнү

КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМНАР

Волховтуң болгаш Каширниң төөгүлүг бичии электростанцияларындан эгелээш делегейде эң улуг Красноярск ГЭС-тиң болгаш Кривой-Рогтуң ГРЭС-2-зинге чедир — совет энергетиканың эрткен оруу ындыг. Беш чыл бүрүзү ол адырның хөгжүлдезиниң чаа чадазы. «Электриниг Россия» дугайында В. И. Ленинниң күзелин амыдыралда боттандырып турар кижилерниң алдарлыг ажыл-херээ-дир. Энергетиканың моон соңгаазы шапкын хөгжүлдезиниң дугайында улуг сагыш салыышкын СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның октябрь (1976) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң V сессиязының материалдарында илереттинген.

Ол адырның ажыл-ишчилериниң онгу беш чылда сорулгаларының болгаш ооң баштайгы чылын канчаар доозуп турарының дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министриниң бирги оралакчызы **П. П. Фалалеевтен** дилээн.

Чурттуң экономиказының ниити хөгжүлдези, бүдүрүлгениң ажыктыг чорууну өзүлдези энергетиканың хөгжүлдезинден хөйү-биле хамааржыр. Эрткен чылдың декабрь 19-та триллион киловатт-шак электроэнергияны ССРЭ-ге бир-ле дугаарында ажылдап кылган. А бо чылын ол хемчээлге бо адыр 3 неделя эрте четкен. 1976 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде доозар дээш Кострома ГРЭС-тиң энергетиктериниң эгелээшкинин-биле социалистиг чарышты калбартып, хөй-хөй станцияларның ажыглакчылары болгаш тудугжулары ол чедиишкинге төлептиг үлүүн кииргеннер. Чижээ, Запорож ГРЭС-те 800 муң киловатт күштүг энергоблок хуусаа бетинде ажыглалда кирген. Улуг Октябрьның 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка кирипшиншаан, келир чылдың сентябрьда база бир ындыг агрегатты хуусаадан 3 ай эрте ажыглалга киирерин станцияның коллективи хүлээнген. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Запорож ГРЭС-тиң тудугжуларының болгаш ажыглакчыларының күш-ажылчы чедиишкиннерин болгаш оларның 1977 чылда алган хүлээлгелерин бедии-биле үнелээн.

Ам безин 10 гидротурбиналар ажылдап турар Усть-Илим ГЭС-тиң коллективи шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Декабрьның төнчүзүнге чедир база бир гидротурбина ток берип эгелээр. Ставрополь ГРЭС-тиң, Зей, Вилюй болгаш өске-даа, ГЭС-терниң ээлчеглиг агрегаттары ажылдап эгелей берген. Беш чыл дургузунда ол адырның күжүнүң өзүлдези 71 миллион киловатт болур. Ол — 1980 чылда электроэнергия ажылдап кылырын 1.380 миллиард киловатт-шак чедирер.

Совет Эвилели — бодунуң оттулар чүүл болгаш энергетиктиг курлавырлары-биле экономиказын хөгжүдүп шыдаар бедик индустриялыг кара чаңгыс чурт. Ол курлавырларны бүдүрүкчүзүг болгаш ажыктыг ажыглаарынга онгу беш чылда кандыг ажылдар кылдынарыл?

Энергетиктиг күчү-шыдалды моон соңгаар хөгжүдерин атомнуг болгаш гидроэнергетиканың шапкын хөгжүлдези-биле, чылыг күжү-биле ажылдаар станцияларга одаары-биле чиик өртектиг хөмүр-дашты ажыглаары-биле чедип алыр. А чурттуң энергия курлавырлары чедишпес Европа кезээнге миллион киловатт күчүлүг блоктарлыг атомнуг электростанцияларны колдады тудары көрдүнген.

Онгу беш чыл Экибастузтуң (Казахстан) болгаш Канск-Ачинскиниң (Красноярск край) энергетиктиг хөмүр-даш бассейннерин шалыпкын шиңгээдип алырының үези болур. Ында ам одалга-энергетиктиг улуг комплекстерни тудуп эгелээн. Оларның электроэнергиязын күчүлүг бедик вольтулуг шугумнар-биле Уралче болгаш чурттуң төвүнче дамчыдар. Атомнуг энергетиканың шапкын хөгжүлдези, Экибастузтуң болгаш Канск-Ачинскиниң чиик өртектиг хөмүр-дажын тус черлерге ажыглаары нефть болгаш газ ышкаш үнелиг чиг-этти чурттуң одалга балансызындан камнап ап болур арганы бээр.

Гидроэнергия курлавырларының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде кол черни ээлеп турар. Гидроэнергетиканың хөгжүлдезиниң перспективалары кандыгыл?

Гидрокурлавырларының үштүң бир кезии чурттуң чөөн талазынга хамааржып турары — ол черниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң калбак программазын боттандырарынга улуг салдарлыг. Чүге дээрге, күчүлүг ГЭС дээрге-ле — чаа заводтар болгаш шахталар, чаа хоорайлар болгаш суурлар-дыр. Сибирьниң, Ыракы Чөөн чүктүң болгаш Ортаа Азияның хемнеринге улуг гидробедирлер тургустунуп, электроэнергияны бүдүрериниң, черни суггарарының, хоорайларны болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерни суг-биле хандырарының, суг оруун болгаш балык өстүрерин хөгжүдериниң, уерлээшкинни болдурбазының сорулгаларын комплекстиг шиитпирлээринге ол ужур-дузалыг. Чижээ, Нурек ГЭС—чаа тургустунуп турар Мурнуу-таджик территория—бүдүрүлге комплекизиниң энергетиктиг чүрээ боор турар. ГЭС-тиң плотиназындан тургустунган суг шыгжамызын миллион гектар шөлдерни суггарарынга ажыглаар.

Бо беш чылда Богучанының, Бурейниң, Рогуннуң, Курпсайның болгаш оон-даа өске чаа гидростанцияларның тудуу калбарар. 1978 чылдың төнчүзүнде Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегады ажылдап эгелээр.

Электроэнергияны кодээ ажыл-агыйга херегленирин соолгу он чылда 3,5 катап улгаткан. Суурларны моон соңгаар электрижидеринге чүү кылдынарыл?

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге электроэнергияны ажыглаарын беш чылдың төнчүзүнге чедир 135 миллиард киловатт-шак чедирери көрдүнген. Ол дээрге берге ажылдарны комплекстиг механизастаарының болгаш автоматизастаарының быжыг баазазы болур болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге, ооң бот-үнезин чиигедиринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дузалаар. Суурларга муң-муң километр черге бедик вольтулуг чаа шугумнарны тургузар, тус черлерниң электри четкилериниң чогумчалыг ажылдаарын хандырар. Ылаңгыя Россия Федерациязының кара хөрзүннүг эвес зоназынга улуг ажылдарны кылыры көрдүнген.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң бо адырның ажылдакчыларының мурнунга салган сорулгаларын күүседири совет энергетиканы улам ыңай хөгжүдериниң кол чадазы болур болгаш онгу беш чылдың социал-экономиктиг кол сорулгаларын шиитпирлээринге дузалаар — деп, П. П. Фалалеев түңнелинде чугаалаан.

Тываның энергетиктеринде

Бистиң калбак-делгем Төрээн чуртувустуң энергетика үлетпүрүнүң хөй миллион ажыл-ишчилери боттарының профессионалдыг байырлалы —Энергетиктиң хүнүн декабрь 22-те онгу беш чылдың баштайгызы 1976 чылда күш-ажылчы тиилелгелеринге сорук кириишкиниг демдеглеп эрттирип турарлар. 1976 чылдың Энергетиктиң хүнү онгу беш чылдың планныг даалгаларын күүседир талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1976 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа сессиязының шиитпирлеринге сорук кирген бүгү совет кижилерниң шалыпчы күш-ажылының чаа, улам бедик көдүрлүүшкүнүнүң үезинде демдеглеттинип турар. 1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарында, партия Төп Комитединиң октябрь Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында чурттуң энергия-биле хандырылгазын улам экижидер, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын долдур хандырар талазы-биле улуг сорулгалар салдынган. Бо талазы-биле сорулгалар шынап-ла дыка улуг болгаш харыысалгалыг-даа. 1980 чылга чедир электри энергиязын кылып үндүрери 1970 чылдыы деңнээни барык ийи катап ажыр азы 1340 — 1980 миллиард киловатт-шак чедер ужурлуг. Чылыгның, сугнуң болгаш атомнуң-даа күжү-биле ажылдаар дыка хөй электри станцияларын тударын беш чыл планында айыткан. Ооң иштинде делегейде эң-не улуг болгаш энергиязының өртек-үнези эң-не чиик болур Саян-Шушенскиниң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязын Чөөн-Сибирьниң күчүлүг хеми—Енисейге тударын СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Ооң баштайгы агрегадын 1978 чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирер. А ниитизи-биле онгу беш чылдың төнчүзүнге чедир ооң беш агрегаттары Сибирьниң үлетпүр төптеринге тогун бээри көрдүнген. Бо станцияның бир онзагай чүүлү болза, ооң чаңгыс турбиназының күчүзү 650 муң киловатт болуру-дур. Бо станцияга он ындыг агрегаттарны тургузар. Ынчангаш станцияның ниити күчүзү 6,5 миллион киловатт болур.

Совет Эвилелиниң өске-даа районнарында атом, суг күжү-биле болгаш одалга-биле ажылдаар он-он улуг электри станцияларын тудуп турар. Оларның тудуу доостурга чурттуң энергетиктиг күчү-шыдалы улам улгадыр болгаш онгу беш чылдың даалгалары амыдыралга боттанар.

Тоску беш чылда болгаш онгу беш чылдың баштайгызы—1976 чылда Тываның энергетиктери ээлээн хөй ажылдарны кылып чорупкан. Республиканың девискээринге моон мурнунда тоо-бидаргай, бичии электри станциялары ажылдап турган. Ол чорук электри энергиязы-биле улус ажыл-агыйын хандырар арганы бербейн турганы билдингир. Амгы үеде оларны чаңгыс аай энергия системазы кылдыр каттыштырып, улус ажыл-агыйының тускай, быжыг адыры болдурган. Эрткен беш чылдың дургузунда республиканың энергия хандырылгазын экижидеринге 23 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Ол дээрге, Тываның төөгүзүнге туруп көрбээн хөй акша-хөреңгини электрификацияга чарыгдааны ол болур. Ооң түңнелинде Тыва АССР-ниң электри четкизи бүгү Сибирьниң каттышкан электри четкилериниң системазында улаттынган. Соолгу чылдарда Абаза—Ак-Довурак — Кызыл аразының электри дамчыдылга шугумун шөйгеш, ажыглалга киирген —республиканың амыдыралынга улуг болуушкун боор, ооң экономиказын хөгжүдеринге кескү рольду ойнап турар. Улуг энергияның Тывага келгени-биле холбаштыр Чадаанага, Бай-Хаакка, Хову-Аксынга болгаш өске-даа черлерге подстанцияларны тургускан.

Республика найысылалын чылыг-биле хандырар, ооң агаар-бойдузун арыглаар талазы-биле Кызыл ЦЭС-ке кайызы-даа шак санында 35 тонна бус бээр котёл агрегаттарын база эптеп тургускан.

Онгу беш чылда Тываның энергетиктериниң мурнунда оон-даа улуг сорулгалар салдынган. Чамдык чижектерден көргүзери солун боор турар. Бирги ээлчегде Ак-Довурак болгаш Чадаана хоорайларда подстанцияларның күчүзүн улгаттырары көрдүнген. Ол ышкаш республика найысылалынга Южная, Западная болгаш Кызылдың деп подстанцияларын тудар болгаш ажыглалга киирер. Беш чылда планнаанын ёзугаар Шушенск биле Кызыл аразынга 220 киловольтулуг дамчыдылга шугумунуң тудуун эгелээн. Кызыл ЦЭС-тиң чылыг бээр агрегаттарының күжүн улам улгаттырар. Ынчангаш аңаа кайызы-даа шакта 75 тонна бус наңдип үндүрер 2 котёлдарны тургузар. Республиканың кедээ районнарынга 1000 хире километр электри дамчыдылга шугумун тудары база көрдүнген. Тываның электри четкизиниң болгаш тускай тудуг-монтаж эргелелдериниң болгаш коллективтериниң ажылдакчылары онгу беш чылда боттарының ажылын улам экижидер, сөөң шынарын бедидер болгаш кедилиг-быжыг чоруун хандырар дээш социалистиг чарышты калбарткан, сорук кириишкинниг ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде онгу беш чылдың планныг даалгаларының чамдык көргүзүглери хуусаадан эрте күүсеттинип эгелей бергенин бо байырлал хүннеринде демдеглээри өөрүнчүг. Тываның электри четкилериниң ажыл-ишчилери боттарының мурнунда улуг сорулгаларны чедиишкинниг күүседип—электри энергиязы бүдүрериниң чыл планын хуусаадан эрте күүсеткен.

Күш-ажылчы тиилелге Кызыл ЦЭС-тиң ажылчыннарының кызымаккай ажылының түңнели болган. Ол бүдүрүлге черинде онгу беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш социалистиг чарыш калбарган. ЦЭС-тиң эң улуг—бус-турбиналыг цехтиң ажылчыннары бүдүрүлге чериниң чарыжынга он бир айлар түңнелдери-биле бирги черни ээлээн. Энергетиктерниң аразында бо чылын социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга З. Пашинова, Н. Копцев, Н. Тихонов, В. Подушкин болгаш өскелер-даа чоруп, үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Олар ам 1977 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Тываның энергетиктери дүн-хүн-даа дивейн, электри станцияларының башкарылга төптеринде үргүлчү ажылдап, энергия дамчыдылгазын үзүк-соксаал чокка хандырып турарлар. Оларның чедиишкиннинг күш-ажылындан республиканың улус ажыл-агыйының беш чыл планының күүсеттинери хамааржыр деп чүвени энергетиктер билир. Чогум-на ооң ужурундан олар боттарының мурнунда салдынган сорулганы чайгылыш чок күүседиринче чүткүп турарлар.

Н. ЧУМАКОВ,
Тываның электри четкилериниң директору.

Ак-Довурак хоорайда чылыг-энергия станциязының (ТЭЦ-тиң) коллективи боттарының байырлалын—Энергетик хүнүн күш-ажылчы тиилелгелиг уткуп турар. Электроэнергия бүдүрериниң чыл планын станцияның коллективи сентябрь 7-де күүсеткен.

Бүдүрүлгениң бо чедиишкиннеринде төлептиг үлүг-хуузун киириштирип турар мурнакчылар хөй. Оларга турбинаның улуг машинизи Т. Суслова, котельная цегиниң улуг машинизи П. Лавринович, шалыпчылар Т. Бовей, А. Махонин, П. Баранов, М. Адыгбай, З. Сарыглар, А. Бачурин, Е. Кукшалова болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап турарлар.

Котёл машинизи Тагар-оол Бовей бүдүрүлгеге хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдааны дээш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Ак-Довурактың энергетиктери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны моон соңгаар-даа чедиишкинниг күүседиринге бүзүрелдиг.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчылары Е. Е. Кукшалова (үстүнде) болгаш Т. Х. Бовей.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СИБИРЬНИҢ КЫЛЫМАЛ ХҮНҮ

Чер бөмбүрзээниң ырак-ыраак булуңнарында, бүгү-ле улустарынга Шушенск деп сөс билдингир. Сибирьниң ол суурунга аныяк Ульянов хаанныг эрге-чагырганың үш чыл шөлүлгезин эрттирген. Ол аңаа турган XX чүс чылдың революциязын уткаан. Чогум-на аңаа турган, Ленин, Россияның келир үезиниң ону электрижидериниң дугайын бодап, Сибирьниң чечектелиишкинин баш удур билип, чугаалап каан.

Ильичиниң күзел-соруун боттандырары-биле кылган ГОЭЛРО планын 1920 чылда Советтерниң VIII съездизи бадылаан. Планның төлевилелинге мынча деп каан турган: «Сибирьниң чүгле барыын талазынче кичээнгей салыр». В. И. Ленин ону комчааш, дораан-на «Амдызында Сибирьниң барыын талазынче кичээнгей салыр» деп эде бижип каан.

Чөөн Сибирьде бо хүннерде Братскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң, Усть-Хантайның суг күжү-биле ажылдаар электри станциялары Чөөн Сибирьни кылымал хүн чырыы-биле хандырып турар. Бо хүннерде Усть-Илим ГЭС-тиң тудуу база кидин-түлүк. Кедизинде баргаш, Ангара-Енисей уннарынга он беш улуг электри станциялары ажылдаар апаар...

Эрткен, тоску беш чылда Саян-Шушенскиниң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязын Енисейниң үстүү агымында тудуп эгелээн. Ол станцияны делегейде эң-не улуг боорга, энергия хүнү деп адаар турары чөптүг. Ол шынап-ла XX чүс чылда бөмбүрзек кырында эң улуг электри станция болур. Ооң чүтле плотиназы безин 240 метр бедик, узуну бир километр, а калбаа —25 метр болур. Амгы үеде делегейде 150 метр ажыг бедик чүгле он шаа плотиналар бар. Оларның чартык кезиин чаңгыс черге кадыптар болза, ынчан чаңгыс Саян-Шушенск ГЭС-ке деңнежир. Чүге дээрге, ону тударынга он миллион кубометрден эвээш эвес бетон материалдары негеттинип турар. Бистиң чуртта болгаш даштыкыда-даа деңнежир чери чок Красноярск ГЭС-ти туткан бетондан ол ийи катап хөй-дүр.

ГЭС-тиң суг моондаа—плотиназын дамчыштыр секунда санында-ла 30 муң кубометр хире суг агып бадар. Ол дээрге, Волга хемниң секундада эрттирер суу-биле барык деңнежип турар. Мурнуу Африкада Виктория дээр суг ужарын делегейде эң-не бедик деп санап турар болгай. Ында суг 120 метр бедиктен шурап бадып турда, Саян-Шушенск ГЭС-тен Енисейниң суу 200 метрден бадар болур!

Бо хүннерде Красноярскиниң болгаш Братскиниң электри станцияларында каттышкаш 4,5 болгаш 6 миллион киловатт энергия бээр турбиналарны кижиниң угаан-бодалынга безин кирбейн чораан күштүг деп санап турар болгай. А Ленинградтың конструкторлары Саян-Шушенск ГЭС-ке тургузаар, бирээзи-ле 650 муң киловатт күштүг он ындыг агрегатты белеткеп турарлар. Оларның күжү үстүнде саннардан-даа улуг—каттышкаш 6,5 миллион киловатт чедер! Ынчангаш ол станция чылда-ла 23,8 миллиард киловатт-шак энергияны бээр болгаш делегейде эң-не чиик өртектиг болур.

Енисейде эң-не улуг тудугда ажыл-херек кандыгыл? Ында ажылдап турар он-он муң кижилерниң аразында бистиң калбак-делгем, хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бежен ажы националдаларының болгаш биче-буурай улустарының төлээлекчилери—ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар бар.

Тудугнуң күш-ажылчы маадырлыг болуушкуннарының хүн демдеглелинде солун чүүлдер-ле хөй. Ооң бирээзи—1975 чылдың октябрьның 11-ниң хүнү. Ол хүн саянчыларның күш-ажылчы чедиишкиннинге бистиң бүгү чурт байыр чедирген.

ГЭС-тиң плотиназы улам-на бедип турар. Космостуң ажыдыкчызы Юрий Гагарин, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Андрей Бочкин, Совет Эвилелиниң Маадыры Александр Матросов, Павел Корчагин, Совет Эвилелиниң Маадыры болгаш Италияның национал Маадыры Федор Полетаев аттыг болгаш Комсомольская правда аттыг бригадаларының болгаш өске-даа коллективтерниң кежигүннери боттарының аразында социалистиг чарышты салып, бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар.

Станцияның плотиназының тудуунда бедик мергежилдиг, улуг дуржулгалыг специалистер ажылдап турар. Чижээ, Ю. Гагарин аттыг бригаданың удуртукчузу В. Поздняков Красноярскиниң болгаш Нуректиң электри станцияларын тудупкан. Ооң бригадазында колдуунда-ла комсомолчулар —50 ажыг кижи бар. Енисейде улуг тудугнуң ол мурнакчы коллективинге «ССРЭ-ниң энергия министерствозунуң эң дээре комсомолчу-аныяктар бригадазы» деп атты тывыскан. Мурнакчы бригадаларны болгаш тус-тус тудугжуларны-даа хөйү-биле адап болур. Ленинчи комсомолдуң шаңналының эдилекчизи Сергей Коленковтуң, а ол ышкаш Николай Борзовтуң, Виктор Хмараның, Анатолий Решетниковтуң бригадалары бо хүннерде Улуг Октябрьның 60 чыл юбилейиниң алдары дээш чарышты улам калбартып, тудугжуларның хөй муң кижилиг коллективинде үлегерчижээн көргүзүп турар. ГЭС тудуунда чүтле комсомолчу-аныяктар бригадаларының саны 46 чедип турар. Олар шуптузу чарыштың бирги одуруунче чүткүп, хүн бүрүнүң норма-чижээн ажыр күүседип келген.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринде «Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын ажылдадып эгелээр...» деп бижээн болгай. Ол дээрге, 1978 чылдың декабрь айында Сибирьге Саян-Шушенск ГЭС-зиниң баштайгы тогу үлетпүрге ажыглаттырып эгелээр дээни ол-дур.

Саянның ырак-узак, ыржым арга-ыяштыг черинге баштайгы эки турачылар келгенде бээр элээн каш чылдар эрткен. Олар Означенное болгаш Черемушки дээр чаа суурларны тудуп, Майна дээр эрги суурну аныяксыдып, чаа-чаа бажыңнарны боттарының уран-шевер холдары-биле кылганнар. 1975 чылда бо үш суурну чаңгыс хоорай кылдыр каттыштыргаш, Саяногорск деп атты тывыскан.

Хемниң суун чайыпкаш, солагай талазында унунда ажыл хайныышкынныг. Аңаа ГЭС-тиң станция бажыны туттунар. Орта станцияның он агрегаттарын эптеп тургузар. Ооң бажыңын тударын шапкынчыдары-биле чоокта чаа кол тудугларның ийиги эргелелин база тургускан. Деңдии бедик плотинаның уштарын дагга тудуптурар черлерде ажыл база-ла хайнымныг.

Тудугнуң ажылчыннарының саны улам көвүдеп турар. Чоокта чаа Совет Арминың хүрээлелинден халашкан, комсомолчу путёвкалыг дыка хөй оолдар келген. Оларны тудугнуң коллективи байырлыг ёзу-биле хүлээп алган. Бир эвес тудугнуң архивин көөр болза, ында 32 муң кижиниң тудугга ажылдаарын күзээн билдириишкиннери бар. Тудуг эгелеп турда оларга «Амдызында ажылдаар чер чок» деп харыылаар турган. Ам—аки турачылар тудугга эң-не чугула кижилер апарган. Чүге дээрге, Сибирьниң кылымал энергетика хүнүнүң тудуу улам-на калбарып турар.

И. КУЛЕШОВ.
Саяногорск.

Чурттуң электри станцияларында

Пландан ажыр 120 миллион киловатт-шак

КОСТРОМА. Кострома ГРЭС-тиң коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирипкеш, онгу беш чылдың баштайгызы — 1976 чылдың планын хуусаазындан ыракта мурнай күүседир аргалыг болган. Ол ГРЭС улус ажыл-агыйы даалгадан ажыр 120 миллион киловатт-шак электри энергиязын алган. Үш чүс муң киловатт күчүлүг агрегаттарга чарыгдаттынар оттулар чүүлдүн чурттуң иштинде эң эвээш, улуг камналгалыг деңнээн—322,8 грамм чедип алдынган.

(СЭТА).

Сылдыстар чайыннанган

Хүн ажарынче чоокшулап орда, өг-бүлениң бир ажылы эгелээр: үстү ээлдиргеш, аңаа катташтыр ээриң каан удазынны азы чүңнү аңаа суп, караңгылап эгелээрге ону чырытты кылдыр ажыглаарынга белеткээр. Кежээ караңгыда бүлүртүң чырыкка от долгандыр олурупкаш чемненир, а чамдык хостуг кежээлерде ол-ла багай чырыкты долгандыр ширтек кырынга олурупкаш, даалылаар, кажык аяр дээш өске-даа оюннарны ойнаар чүве болгай. Ам төөгүже кире берген ол үениң бичии кезиндизин безин бодаарга ындыг-дыр. Ол-ла бүгү болуушкуннарның киржикчизи боор өзүп келдим.

Ийи закпыр орденниг аныяк Тыва республикавыстың ажыл-агыйы, эртем, культура, кадык-камгалал болгаш оон-даа өске адырлар талазы-биле чедип алган чедиишкиннеринге ооң чону канчап чоргаарланмас боор. Республиканың бүгү девискээри Ильичиниң лампазы-биле сылдысталдыр чырыткылаанган, ажыл-агыйының кайы-даа участогунда энергетика кол черни ээлеп турар.

1949 чылдың күзү. Тес-Хемниң Ленин аттыг колхозу ынчан бус-биле ажылдаар электри станциязын садып алган.

Ол станция бус-биле ажылдаар болганда ону ажылдадырынга херегленир ыяшты тайгага белеткээш, Берт-Даг суурже дажыглап киирип алган. Чоннуң илепкейлии-даа дажок, ынчанмайн канчаар: бүлүртүң чырыкын орнунга хуулгаазын чырыкты ажыглап эгелээр үе чоокшулаан. Станцияның чаа туттунган бажыңының чанынга берт-дагжылар бо-ла чыглып кээр, ону ажыглалга дүрген киирер дээш боттарының төлептиг үлүүн киирип, дузалажып турганнары ол.

— Электри чырыы бээр станцияны суурга чүдүрүп эккелгенде, ону машинадан дүжүрер, бажыңче киирип салырынга дузалажыр дээн колхозчулар суурнуң хем ындынында талазынга чыглып келген.

Машина кырында чүдүрүп каан турган демирлерни суйбаар-даа, ооң аарын, улуун чугаалашкан, ону канчап дүжүрерин сүмелешкен кижилер-ле хөй.

Хөйнүң күжү чүңү кылбас боор—станциявыс машина кырындан дөжүм чылып баткаш, черде турупту. Оон ол-бо талаларындан хендирлер-биле баглаан 40 шаа шыырак эрлер. «Че-вээ! Бирээ, ийи, үш!» дишкен соонда, ону чылдыраа-чылдыраа бажың иштинде тураа чогуур черинге чедире бердилер.

— Ам амыраан бис. Ильичиниң лампалары суурувусту удавас сылдысталдыр чырыла бээр—деп, чиңгежек арынныг аныяк эр — станцияның механиги Шалык Бора чыылган чонга чугаалаан тур.

Ол кежээ Берт-Даг школазының залынга колхозчуларның ниити хуралы болган. Колхоз даргазы Н. Моңге хуралды ажыдып, бөгүнден эгелээш суурга Ильичиниң лампалары чырып эгелээр — деп чугаалаары билек, стол кырынга керосин лампалар өжүп, дээвирде аскан электри лампалары карактарны чылчырыктады чайнай-ла берди. Шуптувус туруп келген «уралап» тур бис.

«Тес-Хем» совхозтуң ажылының янзы-бүрү участоктарында электри күжүн ажыглавайн турар чер чок. Ону база-ла тускай эртемниг, дуржулгалыг эштер башкарып ажылдап турар. Ылаңгыя коммунист Лакпа Байыр-оол, улуг электрик Идам Лидаа, дузалакчы электрик Күнзек Чорбаа оларның кызымак, ак сеткилдиг ажыл-ижин бөгүн, Энергетиктиң хүнүнде демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Оларның ажылының ачызында совхозувус суурлары сылдысталдыр чайыннанган.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Тываның энергетиктери боттарының байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашканнар. Декабрьның 19-та олар чыл планын хуусаадан эрте күүсеткенниниң дугайын рапорттааннар. Электри энергиязы ажылдап кылырының чыл планынга немештир 1976 чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 2,5 миллион киловатт-шак электри энергиязын бээрин хүлээнгеш, олар бо хүннерде улам шалыпкын ёзу-биле ажылдап турарлар. Кызыл ЦЭС-и чылыг энергиязын бээриниң чыл планын база-ла ажырып—105,5 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда көрдүнгенинден ашкан—105,9 хуу болган.

Энергетиктиң хүнүнге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчылары — 15 кижиге «1976 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрек демдээн тывыскан. Оларның аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары: кол башкарылга чериниң дежурный монтёру М. Токаренко, слесарь Н. Коптев, электри четкилериниң Кызыл участогунуң мастери В. Горев, ол-ла участоктуң монтёру В. Каблуков, инженер-химик Г. Иванова, котёл агрегадының машинизи М. Кошмикин болгаш өскелер-даа бар.

Энергетиктерниң коллективи онгу беш чылдың ийиги чылының даалгаларын база-ла планда айыткан хуусаазындан эрте, эң-не шынарлыг болгаш ажыктыг кылдыр күүседир дээш чарышты улам калбартып турар.

Г. ТАРАСОВА,
инженер-экономист.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

● **НУРЕК. (ТАДЖИК ССР).** Нурек ГЭС-тиң 300 муң киловатт күчүлүг дөртку агрегадын декабрь 19-та, хуусаа бетинде үлетпүр ажыглалында киирген.

Ол машина хонук санында-ла хөй муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер апаар. Нурек ГЭС-ти ажыглалга киирериниң мурнунда Ортаа Азияга эң-не улуг болуп турган Вахшта кол электростанциязын чаа агрегат күчүзүнүң талазы-биле ажып турар.

Дөртку агрегатты ажыглалга киргени-биле холбаштыр Нурекке байырлыг митинг болган. Ооң киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке рапорт чоруткаш, Улуг Октябрьның 60 чыл оюн ээлчеглиг ийи агрегатты хуусаа бетинде ажыглалга киирери-биле демдеглээр шиитпирлиин илергейлээн.

● **ЯКУТСК.** Тында—Беркакит оруунда Нагорнаяның демир-орук станциязынга баштайгы демир-орук хуусаазындан он хонук бурунгаар чеде берген. Тудугжулар БАМ-ның соңгу талазы кезээ Тында—Беркакит оруун улуг Октябрьның 60 чыл болур оюнга утиуштур тудуп доосказ. Мурнуу-Якутскиниң кокстар хөмүр-даш чыдар черлеринче орукту ажыдар сорулганы салган.

● **ЧЕРЕПОВЕЦ. (Волгоград область).** Металлургия заводунуң дөртку домна суугузунуң ажылчыннары чыл эгезинден бээр ийи миллион тонна шойну ээлдирген. Агрегаттың чылда бүдүрүкчүлүү төлевилел ёзугаар 200 муң тонна ашкан. Газтың бедик базыышкынының үезинде шойну ында ээлдирип турар. Ындыг арганы чурттуң чаңгыс-даа домна суугузунга амдызында чедип албаан. Бо чорук дүн-хүн иштинде шалыпкын график-биле шойну бүдүрүп үндүреринче шилчиир арганы берген. Ынчангаш шойну сонсаал чокка ээлдирерин ол хандырып турар.

● **ЧЕРНИГОВ.** Прилукск районнуң «Октябрь он чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери саăнчы Анна Довженкога күш-ажылчы улуг тиилелгези дээш байыр чедирген. Ол социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседип, хүлээнген инектериниң бирээзинден-не чыл эгезинден бээр 8000 килограмм сүттү сагган. Анна Денисовна колхозтуң фермазынга 20 чыл бурунгаар ажылдаары-биле келген. Ажылдаан чылдарының иштинде ол 2 миллион килограммдан ажыг сүттү сагган!

* * *

● **КРАСНОВОДСК (ТУРКМЕН ССР). УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ АТТЫГ ТЭЦ-КЕ ОДАЛГАНЫ КАМНАП АЛЫРЫНЫҢ КҮСЕЛИ-БИЛЕ БО ЧЫЛЫН 10-ГУ МИЛЛИОН КИЛОВАТТ-ШАК ЭЛЕКТРОЭНЕРГИЯНЫ АЖЫЛДАП ҮНДҮРГЕН.** Таарыштырылганың карталары деп адаар чүүлдү шиңгээдип алганының ачызы-биле ону чедип алган. Токту херглээринден хамаарыштыр хопуктуң янзы-бүрү шактарында агрегаттарның чогумчалыг кылдыр ажылдаарын ол карталарны ёзугаар тодарадыр. Республиканың барыын талакы районнарынга токту берип турар ол эң улуг ТЭЦ-тиң күчүзү ам-даа бир энергоблокту ажыглалга киирериниң күсели-биле беш чыл дургузунда ийи катап улгадыр.

● **ЖДАНОВ.** Ильич аттыг металлургия заводунуң бешки кислород блогун хуусаа бетинде ажыглалга хүлээп алган. Бүдүрүлгеде ажылдап турарлардан эң-не күчүлүг ол установка металлургия чорудулгазын дүргедедириниң аргазын бээр. Ооң ачызы-биле доменщиктер туруп турар агрегаттарга чылда 100 муң тонна чедир шойну немей алыр.

● **ТАМБОВ. МОРДОВСК РАЙОННУҢ ТАРААЖЫЛАРЫ ТАМБОВЩИНАГА БИР ДУГААРЫНДА ҮРЕЗИННИ ЧАШТЫРАРЫНЫҢ БЕДИК КОНДИЦИЯЗЫНГА ЧЕДИР АРЫГЛАП БЕЛЕТКЕП АЛГАН.** Өске-даа районнар мурнакчыларга деңнежип турар. Областың ажыл-ишчилери часка барык-ла үш миллион центнер үрезинни белеткеп турар. Үрезин тараашын дөрттүң үш кезээнден хөйүн стандартчылыг бирги болгаш ийиги класстың үрезини арыглап белеткеп алган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧОНГА БАРААН БОЛУУШКУН ҮЛЕГЕРИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң 70 харлааны делегейниң хөй-ниитизиниң, массалыг информацияның бүгү-ле черлериниң кол кичээнгейинде турбушаан. СЭКП-ниң, Совет куруненин, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, тайбың болгаш социал депшилге дээш чалбыыштыг демиселчи, чайгылыш чок марксисчи-ленинчи Л. И. Брежневтиң алдарлыг юбилейин холбаштыр байырлал дугайында Москвадан репортажтарны делегей солуннары эң кескү черлеринде парлаан.

Акы-дунма социалистиг чурттарның парлалга органнары бирги арыннарын чүмү-биле бо кайгамчыктыг хүнге тураскааткан. «Ханы хүндүткел, чүректиң ханызындан ынакшыл» деп чүүлүнге Болгарияның «Работническо дело» солуну: «Улуг Совет чурттуң төлептиг оглу, Ленинниң партиязының шынчы солдады Л. И. Брежнев бистиң үевистиң эң-не кайгамчыктыг мөзү-демдээ — коммунистиг идеалдарның тиилелгезиниң, быжыг тайбынның, Черниң бүгү улустарының билчиишкининиң болгаш аас-кежиниң нүүрүнге могаг чок тургузукчу ажыл-ишти көргүзүп турар» деп бижээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев тайбың дээш коммунистиг туруш-бодалы-биле ажылдап, хөделип турар, ол чүл дээрге дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынында депшилге тайбыңны быжыглап турар болгаш ооң-биле кады социализмни быжыглаарынга база хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турарынга ол ханы бүзүреддиг болгаш херек кырында шынныг чорук ону баштыкап-даа турар дээни ол-дур деп Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн.

Эш Леонид Ильич Брежневтиң амыдыралчы улуг оруун сактып келгеш, Улуг Октябрьның идеялары-биле, коммунистиг ниитилелди тургузарының ленинчи планын амыдыралга чайгылыш чок боттандырар дээш демисел-биле, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет улустуң күжениишкиннери-биле амыдыралчы харылзааларны оортан көрүп турар бис» деп Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн.

Л. И. Брежнев бистиң үевистиң шылгараңгай удурткукчузу, хөй талалыг талантылыг кижи, ооң бүгү ажыл-чорудулгазы тайбың болгаш кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш демисел-биле чарылбас холбаалыг деп, «Франция — ССРЭ» ниитилелдиң президентизи ги Дессон болгунуң медеглелинге онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының буянныг ажыл-чорудулгазын, Совет Эвилелиниң болгаш Францияның улустарының аразында чаңчылчаан найыралчы харылзааларны быжыглаарынче ооң улуг кичээнгей салып турарын французтар эки билир. Ынчангаш хавын Л. И. Брежневтиң 70 харлааныныи хүнүнде калбак француз хөй-нииті, Совет Эвилелиниң Францияда бүгү-ле шынчы сеткилдиг өңнүктери Леонид Ильич Брежневтиң хөй-хөй чылдарда чурттаарын, ооң янзы-бүрү ниитилел системаларлыг чурттарның аразынга, ооң иштинде Совет Эвилелиниң болгаш Францияның аразынга тайбыңны, кайы-даа талага ажыктыг хөй талалыг кады ажылдажылганы калбартырынче, бүгү кижи төрелгетенниң айыыл чок чоруун болгаш аас-кежиин хандырарынче, угланган ажыл-чорудулгазынга улам ындыг чедиишкиннерни күзеп турар деп, ги Дессон чугаалаан.

Совет Эвилелиниң инициатору Л. И. Брежнев болуп турар тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының ачызында кижи төрелгетен чаа дайыннардан айыылзыныр каразывайн барып болур, улустар болгаш күрүнелер аразында улам өзүп орар кады ажылдажылганың байдалдарында чурттап болур деп, итали парламентиниң депутаттар палатазының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызы христиан демократ Джорджо ла Пира чугаалаан. Л. И. Брежневтиң 70 харлаан хүнү Италияда болгаш өске-даа чурттарда тайбың дээш демиселчилерге кайгамчыктыг хүн болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчылар ассоциациязының күүсемунун кежигүнү Алекс ла Гума: — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң 70 харлааны-биле холбаштыр Мурнуу Африканың бүгү депшилгелиг чогаалчыларының мурнундан аңаа чүректиң ханызындан байыр чедирерин болгаш эң-не чаагай күзээшкиннерни дамчыдарын күзээр-дир мен—деп медеглээн.

Л. И. Брежнев болза Совет Эвилелинде социализм тургузуушкунунуң эгелекчилериниң маадырлыг салгалынга хамаарышыр деп Португалияның «Диариу ди Нотисиаш» солуну демдеглээн. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралды белеткээринге болгаш эрттиреринге Л. И. Брежневтиң онзагай рольдуг болганын, ук чөвүлел хурал Европага база бүгү делегейге улустар аразының кады ажылдажылгазын быжыглаарынче болгаш калбартырынче угланган орукту ажыткан деп, ол солун онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң улустары, бүгү делегейде ажылчын ангы болгаш демократтыг күштер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң 70 харлааның көдүрлүүшкүнүнүг демдеглеп байырлаарының бүгү барымдаалары бар деп «Уорлд» дээр америк журнал айыткан. Л. И. Брежневтиң марксисчи-ленинчи принципиалдыын, массалар-биле ооң сырый харылзаалыын, совет улуска кызытаар чок бараан болуп турарын ук журнал онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң бүгү делегейге тайбың болгаш деп эрге дээш демиселжип турар күштериниң мурнуу олуруунче үндүрген иштики болгаш даштыкы политика Леонид Ильич Брежневтиң удурткукчу ролю-биле дыка улуг чергелиинде холбаалыг деп «Уорлд» журнал демдеглээн.

(СЭТА).

Социализмниң долу тиилелгезинге чеде бээр

ВКП-ниң IV съездизи доозулган

ХАНОЙ. Вьетнам улустуң дайынчы революстуг авангардын амдан эгелээш Вьетнамның Коммунистиг партиязы деп адаар. Партияны чаарты адаар дугайында шиитпир ооң IV съездизиниң түңнел хуралынга хүлээп алдынган.

Эш Ле Зуанның кылганы, Төп Комитеттиң Политиктиг отчёдун съезд бүрүн долузу-биле чүүлдүг деп көргеш, ону партияның ажыл-чорудулгазының үнезини болдурарын доктааткан.

Экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң база чаартырының ийиги беш чыл (1976—1980 чылдар) планының кол угланыышкыннарын болгаш сорулгаларын съездиниң делегаттары чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының Уставын съездиге хүлээп алган.

Хамаарышпас Вьетнам социалистиг тургузуушкунунуң оруу-биле өскерлиш чок баар дээрзин Вьетнамның Коммунистиг партиязының IV съездизиниң резолюциязында онзалап демдеглээн. Ядамык, хожуданган чоруктан бистиң чонувусту чүгле социализм харын адырып алыр болган хандыртынган, аас-кежиктиг амыдыралды магадылап бээр деп, ол документиде чугаалаан.

Империалистиг агрессияга удур, национал хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш демиселге, дайынның таварыштырган балыгларын экиртиринге, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге вьетнам улуска көргүзүп келген улуг дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга ханы өөрүп четтиришкин резолюцияда илергейлеттинген.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чаа составын съездиге соңгаан. Төп Комитеттиң бирги пленуму Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозун, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Секретариадын болгаш Төп ревизия комиссиязын чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан деп дыңнаткан.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретарынга эш Ле Зуанны соңгаан.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң чаа составынга Ле Зуан, Чыонг Тинь, Фам Ван Донг, Фам Хунге, Ле Дык Тхо, Во Нгуен Зиап, Нгуен Зуй Чинь, Ле Тхань Нги, Чан Куок Хоан, Ван Тиен Зунг, Ле Ван Лыонг, Нгуен Ван Линь Во Ти Конг, Тю Хюи Ман оларны, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүннеринге кандидаттарга Тө Хыу, Во Ван Кнет, До Мыой оларны соңгаан.

Эш Ле Зуан түңнел сөс чугаалаарга, съездиниң делегаттары болгаш аалчылары динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Делегацияларга, Вьетнамның Коммунистиг партиязының IV съездизинге киришкен социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга, акы-дуңмалышкы өске-даа партияларга, а ол ышкаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге съездизиниң болгаш бүгү партияның өмүнээзинден изиг өөрүп четтиришкинни ол илергейлээн. Ол киржилге вьетнам улус-биле улуг найыралдың болгаш дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының шынчы сеткилдииниң илерели болур.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының IV съездизи национал хосталганың болгаш чуртту каттыштырарының херээ бүрүн тиилээнин көргүзүп, социализмни тургузарынче партияның, бүгү чоннуң угланыышкынын тодаргайлаан. Бистиң кол сорулгавыс— ол угланыышкынны амыдыралга боттандырары болур деп, Ле Зуан чугаалаан.

Ажылчын ангының, күш-ажылчы улустуң, бүгү нацияның эрге-ажыктарынга бараан болурундан өске сорулга бистиң партиявыста чок. Болунуң хүрээлениниң арыг-силиг болурун камгалаар, чоннуң төлептиг удурткукчузу болгаш бердинген айбычызы болур деп, Хо Ши Минниң чагыгларын партия чайгылыш чокка күүседир.

Чаңгыс аай, хамаарышпас Вьетнам социализмниң долу тиилелгезинге ыяап-ла чеде бээр!—деп, Ле Зуан түңнелинде чугаалаан.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының дөртку съездизи ажылын доосқан.

* * *

Вьетнамның Коммунистиг партиязының дөртку съездизиниң ажылынга киришкен акы-дуңма партияларның делегацияларының аллары дээш партияның Төп Комитеди хүлээп алышкын тургускан.

* * *

Вьетнамның Коммунистиг партиязының дөртку съездизиниң ажылының доозулганынга тураскаал кылдыр Ханойга аныяктарның чыскаалы болган.

В. ПЕТРУНЯ, В. ХРЕКОВ.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Чилиниң болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луис Корваланның кара-бажыңдан хосталганынга делегейниң хөй-ниитизи изиг байыр чедирип турар. Ол хосталыышкынны бүгү делегейниң депшилгелиг кижилериниң чугула тиилелгези кылдыр хөй-нииті үнелеп турар.

ГАВАНА. Фашистиг хунтаның кара-бажыңнарга болгаш концлагерьлерге үш ажыг чыл туткан Луис Корваланны хостааны—чили улустуң болгаш делегейниң демократтыг хөй-ниитизиниң улуг чедиишкини-дир деп, Чилиниң улузунуң антифашистиг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының комитединиң Гаванада тараткан медеглелинде чугаалаан.

Фашистиг хунтага хоругдаттырган бүгү кижилерни хостаары дээш идепкейлиг демиселди үргүлчүлээриниң, Чилиге кижиниң эргелерин сагыырын, чуртка демократтыг хосталгаларны катап тургузарын чедип алырының эргежок чугулазын ол комитет айыткан.

СОФИЯ. Чилиниң болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Луис Корваланның хосталганың Болгарияның «Работническое дело» солуну «эп-сеткил каттыштырылгазы тиилээн» кылдыр үнелээн. Бо дээрге хоругдаттырган кижини хоругдалдан хостап үндүреринче албадапкан социалистиг делегейниң каттыштырылгаа чурттарының, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң улустарының, делегейниң депшилгелиг өске-даа күштериниң тиилелгези болган деп бо солун онзалап демдеглээн.

БЕРЛИН. Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретарының хосталгаже үнгени—делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизиниң улуг тиилелгези-дир деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Ол тиилелге болза, фашистиг хунта-даа, кижи төрелгетенниң өске-даа дайзыннары моон соңгаар боттарының-на туралааны-биле кара туразында аажылап болбас деп чүвени база дагын көргүскен. Луис Корваланның амытының камгалап алган чорук бүгү-ле депшилгелиг, тайбыңга ынакшылдыг күштерге демиселче сорук киирип турар үлегер-чижек болур.

ХАНОЙ. Чили улустуң шынчы оглу хосталгада деп медээни вьетнам улус өөрүшкү-биле уткаан. Ону хостап үндүрген чорукту Чилиниң болгаш бүгү делегейниң демократтыг хөй-ниитизиниң ыйыышкыны-биле Пиночеттиң фашистериниң аткаарлааашкыны кылдыр парлалга үнелеп турар. Ынчалза-даа чөптүг чорукту, хамаарышпас догуннаашкынны, хосталганы эргим үнелеп турар бүгү кижилер чили улустуң демиселин деткип үргүлчүлээр ужурлуг деп, Вьетнамның «Нян зан» солуну бижээн.

ДЕЛИ. Луис Корваланны хостазын дээш Совет Эвилелиниң идепкейлиг демисели ССРЭ-ниң пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге чайгылыш чок шынчызының база бир херечизи болур деп, Индияның «Пэтриот» солуну бижээн. Совет улустуң чили улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының калбак шимчээшкининиң, ону бүгү делегейниң демократтыг күштериниң деткээниниң түңнелинде улуг тиилелге чедип алдынган.

ХЕЛЬСИНКИ. Луис Корвалан хосталган. Ол дээрге чили улустуң антифашистиг демиселиниң база чили улус-биле делегейде эп-сеткил каттыштырылгазының күчүлүг шимчээшкининиң түңнели-дир деп Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Хельсинкиде парлаттынган медеглелинде чугаалаан. Луис Корваланның хосталганы делегейниң чер болганынга фашизмге болгаш дарлааашкынга удур демиселчилерниң алыс тиилелгезинге бистиң бүзүрелививисти быжыглап, делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының ёзузунга таарышкан чаз-чаа кампаниялярже тайбың талалакчыларын сорук киирип турар.

Бүгү чер бөмбүрзээнде тайбың күштери Чилиде фашистиг хунтага удур, политика талазы-биле хоругдаттырган бүгү кижилерни хостазын дээш демиселди үргүлчүлээр апаар деп Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң ол-ла медеглелинде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ИТАЛИ ПАРЛАМЕНТИДЕ

РИМ. (СЭТА). 1977 саң-хөө чылында күрүне бюджединиң төлевилелин чугаалажып көөрүнче итали парламентиниң сенады кирипкен. Ооң мурнунда бюджет төлевилелин депутаттар палатазы чүүлдүг деп көрген.

Келир саң-хөө чылында Италияның күрүне бюджедин дыка улуг 13.600 миллиард лир акша дудуу кылдыр планнаан. Күрүне саныгга киириилделериниң дыка улуг кезээн чазак үндүрүглерни улам-на улгаттырарының күсели-биле хандырар бодап турар.

Бюджет төлевилелин сенатка чугаалажып көөрү Италияның экономиктиг байдалы улам ынай дорайтааның байдалынга эгелээн. Статистиканың төп институдунуң медээлеринден алырга, амыдыралдың өртек-үнезиниң өзүлдези бо чылын 21.4 хуу болган. Сөөлгү үш чыл дургузунда чурттуң даштыкы өрези 7-ден 17 миллиард доллар чедир өскен, садыг балансының чылда четпези 4.000 миллиард лир акша болуп турар.

Чидиглениң турар экономиктиг кризистиң эң-не аар берге уржуктарының бирээзи болза, кылыр ажылдың кызырлып турары болур. Ам безин албан хуузунуң медээзинден алырга, чуртта ажыл чоктар 1 млн. 200 муң кижи болуп турар.

ПЕКИН ПАРЛАЛГАЗЫ КЫДАТТА БАЙДАЛ ДУГАЙЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). «Ван-Чжан-Цзян-Яоюң бөлүглежиишкининге» удур улам-на шиитпирлиг демиселче кыйгырып турар редакция чүүлүн «Жэньминь жибао» солун парлап үндүрген. «Дөрттүң бөлүглежиишкини» бүгү чуртта ханы дазылдарлыг апарган дээрзин солун ооң-биле кады онзалап демдеглээн.

Чүгле төпке эвес, харын можуларга, хоорайларга болгаш автономнуг районнарга удуртур органнарны бодунга чагырып алырынче чүткүп турганы дээш «дөрттүң» болгаш ооң талалакчыларын «Жэньминь жибао» буруудадып турар. Боттарының хуузунда политиктиг туруштарын быжыглаар дээш, Мао Цзэ-дунның мөчүүр мурнунда чагыы дээр мегe-хоозун чүвени ол бөлүглежиишкин кылып алган турган деп чүүлде айтып турар.

Декабрьның эгезинде КУР-нуң даштыкы херектер министриниң албан-хулээлгезинден дүжүрген Цяо Гуань-Хуа база-ла ол бөлүглежиишкинге хамаарылгалыг турган дээрзин айтып турар угуудулга бижиктер чооку эрткен хүннерде Пекинге костүп келгилээн. «Дөрттүң» бодалдарынга дүгжүп турар шугумну бодунуң ажыл-чорудулгазынга барымдаалап турган дээш ону буруудадып турар. Амгы үеде ооң ол ажыл-чорудулгазын истеп-хынап турар, чамдык даштыкы журналистерниң медээлеринден алырга, мурнундагы министрни хөйнүң судунче киирер хире болуп турар.

Кыдат парлалганың делегей темазынга материалдарында эрги-ле шугумну: Совет Эвилелинге, социалистиг өске-даа күрүнелерге удур өнчүк-чоңгаалиг чүүлдерни парлаарын үргүлчүлеп турар.

Намибияның болгаш Зимбабвениң улустарын деткиири-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кол ассамблеяның XXXI сессиязы бодунуң ажылы доостурунуң бүдүүзүнде ооң дөртку комитединиң (немээржилге талазы-биле) киргени элээн каш резолюцияларны чүүлдүг деп көрген. Ол дээш 107 күрүне, ооң иштинде ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа чурттар бадылаан, Намибия талазы-биле кол резолюцияга ассамблея Намибияның улузунуң бот тодараттынар чарылбас эргезин, хосталгазын болгаш национал хамаарышпас чоруун КНО-нуң уставынга дүүштүр шиитпирлии-биле деткээн. «Мурнуу Африканың Намибияны дүрүм чок черге эжелеп алган турар чоруунга удур демиселди бодунда бар бүгү-ле чепсектер-биле намибий улустуң чорудуп турары дүрүм ёзугаар» дээрзин резолюцияда база-ла бадыткап турар.

Хамаарышпас африкан чурттарга удур Мурнуу Африка Республиканың расисчилериниң Намибияның девискээринден боттандырып турар агрессчи үүлгедиглерин Кол ассамблея «делегейниң тайбыңынга база айыыл чок чоруунга кыжаныг» кылдыр көргеш, буруу шапкан.

Чогумчударынче кыйгырыг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хөй-нииті организациязы—АКШ биле Латин Американың аразында харылзаалар талазы-биле комиссия АКШ-тың даштыкы политиктиг угланыышкынын чаарты көөрүнче Дж. Картерниң ам тургустунуп турар чазаан кыйгырган.

Бүгү-ле латин америк чурттарның тускай догуннаашкынның бүрүнү-биле хүндүлээриниң дугайын доп-дораан медеглээрин болгаш оларның иштики херектеринге чаңгыс талалыг шериг азы чажыт холгаарлаашкынны кылбазын хүлээнирин комиссияның белеткээн илеткелинде келир үениң администрациязынга сүмелеп турар. АКШ-тың чазаа Панам каналының дугайында чаа, чөптүг керээни чарар ужурлуг, ол мырыңай эргежок чугула болуп турар деп илеткелде айыткан.

Ук комиссия америк-куба харылзааларның айтырыын айыткаш, Куба-биле харылзааларны чоорту чогумчударының оруктарын дилеп тывары келир үедеги чазакка сүмелээн. Кубага удур угланган кандыг-даа хөделиишкиннерни болдурбас бодунуң шиитпирлээниң дугайын медеглээрин АКШ-тың чазаанга баштайгы базым кылдыр илеткелдиг авторлары саналдап турар.

Комиссияның бодалы-биле алырга, кижиниң кол эргелерин үргүлчү хажыдып турар ындыг чурттарга шериг азы полиция техниказын дузалаарындан болгаш садарындан Каттышкан Штаттарның чазаа ойталаар ужурлуг болуп турар.

Чилиде шериг-фашистиг эрге-чагырга чурттуң чонун ядарал-түреңгелге болгаш аш-чутка чедирген. Пиночеттиң болгаш ооң бөлүүнүң чонга удур политиказының түңнелинде чоннуң аажок хөй нуруузу болур ядыы кезектери кедергей аш-чут байдалда чурттап турар. Ажылдап шыдаар чоннуң 20 чыгам хуузу ажыл чок. Чүгле бо чылын безин аъш-чем өртектери беш ажыг катап аарткан.

ЧУРУКТА: Кокимбо можуа ядыыларның чурттап турар чери.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

„ТӨНМЕС ОТ"

Бо чылдың февральда совет физик-термоядерщиктерниң чаа чайыншанчак чедиишкиннериниң дугайы делегейге билдинген. Ынчан «Токамак — 10» деп нарын тургузуглуг аппаратка баштайгы термоядролуг реакцияны боттандырган.

— «Токамак — 10» канчаар ажылдап турарыл, экономикага ону ажыглаарының аргалары кандыгыл? — деп айтырыгны ПМА-ның корреспондентизи Олег Полищук атомнуг энергияның И. В. Курчатов аттыг институдунуң директорунуң оралакчызы, ССРЭ-ниң термоядролуг энергия талазы-биле программазының удуртукчузу академик **Евгений Велиховка** салган. Оон чугаалааны болза:

— Баштайгы совет уранныг реакторга чагырткан атомнуг частыышкынның эгелээнин эртемденнер дүвүреп кайгап турганындан бээр 30-не чыл эрткен. Бөгүн атомнуг электростанциялар бистиң амыдыралывыста быжыг туружуп ээлээн. А эртемденнер даартагы хүнче көрүп, энергетиканың термоядролуг эразын чоокшуладыры-биле ажылдап турар. Термоядролуг энергетиканың үндезини суг биле литий болур. А чер кырында суг биле литий термоядролуг реакторларга миллион-миллион чылдарда «одаарынга» четчир хире бар. Ол дээрге термоядролуг реакцияны чагырып аптар болза кижи төрелгетен төнчү чок хөй энергияны алырының барымдаазы-дыр.

Совет Эвилелинде термоядролуг болгаш атомнуг энергияны бот-боттарынга харылзаалыг кылдыр көрүп турар.

Ам «Токамак—10» дугайында чүнү чугаалап болурул? Ол дээрге термоядролуг синтези шинчилээринге херектиг бөгүнде делегейде бар дериг-херекселдерниң тургузугларының эң улуу-дур. Термоядролуг реакторларны тударының бетинде бис ындыг улуг болгаш аажок аар өртектиг кылыгларны тургузар ужурлуг-даа апарган бис. Чүге дээрге бичии дериг-херекселдерге термоядролуг реакцияны болдуруп, оон канчаар бүдерип билип алыры болдунмас. Ол билдингир. Чүге дээрге ындыг реакция канчаар-даа аажок улуг, он-он миллион градус температуралыг черге бүттүнер. Оон аңгыда плазманы ындыг температураларда доктаамал тударда улуг магниттиг шөлдерни, токтарны, улуг объемну ажыглаар апаар. Каны база бичии домнага ээлдирип, кылып албазы дег. А «Токамак-10» домна-биле деңнээр ужур чок улуг.

«Токамак—10»-нуң бар арга-шиңгээзи кайы хирел? Термоядролуг реакцияны — водородтуң дейтерий, тритий деп изотоптарының ядроларының синтезин (каттыжылгазын) боттандырарда аажок-даа улуг температура херек. «Токамак-10» плазманы бир миллион ампер хире ток-биле изидип турган ам безин 7—8 миллион, а чоорту 20 миллион градус чедир изидер арганы биске берип турар. А ындыг изиг плазманы секунданың ончук кезиинде тудуптар арганы база берген. Ол бүгү плазманың чогуур физиктиг хемчеглерин ап, термоядролуг энергетикага эге базымны кылырынга бүзүрелди берип турар. Ол шинчилелдер бүгү эртем-техниктиг айтырыгларны шиитпирлевезе-даа, термоядролуг энергетиктиг реакторларны тудуп, тургузарынче угланган. Экономикага «Токамак—10» кандыг-даа ажык чок. Баштайгы дуржулгалыг үлетпүрге херек термоядролуг станцияны кылып алырынга чедир шиитпирлээр айтырыглар, кылдынар чүүлдер хөй.

Онгу беш чылдың төнчүзүнде дейтерий биле тритийни өртедип турган термоядролуг синтезти боттандырар баштайгы тургузугларны кылып болур хире («Токамак—10»-да арыг дейтерий-биле шенелделер кылып турар). Оон соонда термоядролуг реакторнуң болдунар «хевирдүрзүзү» билдине бээр. Ону он бирги беш чылдың төнчүзүнде, азы 10 чыл болгаш ажыглалга киирерин планнап турар бис. А термоядролуг энергетиктиг тургузугларны, шинчилелдер чедиишкинниг болур чүве болза, 15 чыл болгаш кылып ап болур деп санап турар бис.

Термоядролуг синтез талазы-биле баштайгы шинчилел-дуржулгалар бистиң чуртувуска, өске-даа чурттарга дег, 50 чылдарның төнчүзүнде эгелээн. Ол ажылдарны баштай И. В. Курчатовтуң удуртулгазы-биле ам оон адын эдилеп турар Атомнуг энергия институдунга эгелээн. Оон шинчилелдериниң удуртулгазын Л. А. Арцимовичиге дааскан.

1956 чылдың апрельде, Британияның национал атом төвү Харуэллге Курчатов совет физиктерниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Оон бээр термоядролуг шинчилелдер талазы-биле делегей эртемденнериниң сүмележилгези, дуржулга солчулгазы эгелээн.

Ол-ла чылдарда Совет Эвилелинге «Токамак» хевирниң аппараттарынга шинчилелдерже кирген турган. Ынчалза-даа хөй чылдарда ССРЭ ону чааскаан чорудуп келген. Өске чурттар боттарының программаларын ёзугаар аңгы тургузуглар шенеп турган. А бүгү чурттарга шинчилелдер болгаш анаа чарыгдаан акша-хөреңги иделгелге четпээн.

Ол үеде Москвага «Токамак» тургузугларга иделгелди катап оттурган баштайгы түңнелдер алдынган, ундараашкындан эртемденнер бажын ковайткан.

Совет дуржулганы делегей сонуургап хүлээп алган. Арцимович англи эртемденнерни Москваже чалап плазманың «чурттаар үезинин», оон температуразының талазы-биле совет эртемденнерниң онзагай чедиишкиннерин херек кырында көргүскен соонда, термоядролуг синтез талазы-биле шинчилелдер делегейге катап шапкынчаан. Делегей совет физиктерниң шилип алган угланыышкынының эң таарымчалыг, а «Токамак» хевирниң системаларын бүдүн болур деп көрген. Ындыг системаларны тударын эң сайзыраңгай чурттар эгелээн. Амгы үеде ол система термоядролуг шинчилелдерниң дөрт төптеринде (АКШ, Япония, Барыын Европа, ССРЭ) кол черни ээлээн.

Термоядролуг энергетиканың кижи төрелгетенниң мурнунга ажык-дузазынга хамаарыштыр, чоокку үеде, азы он-суг чыл иштинде атомнуг энергетиканың улам сайзыраары-биле кады ол бодунуң туружун тыва бээр деп болур. Бир ажыглаттына берги дег деп бодап турар чүвевис чүл дээрге, термоядролуг реакцияны атомнуг электростанцияларга «кывар чүүлдү» хөйнү бүдүрер ужурга таваржы бээрге хереглеттине берип болур. Амгы үеде ажыглал чок барып турар уран рудазын термоядролуг тургузугларга ажылдап кылгаш чаа ядролуг «кывар чүүлдү» ап болур. Термоядролуг реакция нейтроннарны хөйнү үндүрер, ол чаа «кывар чүүлдү» боттандырар. Ол термоядролуг реакторнуң бир онзагай шынары-дыр.

Оон соонда барып, термоядролуг отту бодун арыг хевирге ажыглаар боор бис. Баштайгы кезээнде термоядролуг оттулар чүүл дээрге литий биле водородтуң аар изотову—дейтерий болгай. Оларның кайызы-даа чер бөмбүрзээнде четчир болгаш артар. Оон-биле кады термоядролуг энергетика химиктиг кандыг-даа бокталыышкынны болдурбас, ында-мында херектиг казымал байлак бар деп шилип турар эвес, душкан черге реакторну тудуп болур.

Оон соңгаар алырга, (бис оортан ам-даа талыгыр ырак бис деп болур) термоядролуг энергетика кайгамчык чаагай ажык оруктуг хире. Ам дээрезинде бис чүгле ону догааштырып болур бис, а баштайгы термоядролуг реакторлар атомнуг реакторларга аажок дөмей болур. Ол чоокку үени бис ам быжыңдылап, төлевилел база шинчилелдер талазы-биле ажылдап кылып эгелээн бис.

(ПМА).

Лотереяның чаа чыл тиражы

1976 чылдың акша-бараан лотереязының (чаа чылдың) үндүрүлгезиниң талазы-биле ойнаашкынының тиражы 1976 чылдың декабрь 29-та Тула хоорайга болур.

Тиражка 200 «Жигули», ВАЗ-21011 автомобильдер болгаш «Москвич-412 ИЭ» автомобильдер, янзы-бүрү маркалыг 800 мотоцикл, 250 болгаш 370 рубль өртектиг 3400 соодунчулар, эр болгаш херээжен 2600 хол шактары, фабрикага кылган 1500 хевистер, хөй санныг телевизорлар болгаш радиоприёмниктер, дүктен кылган костюмнер, чөөктен кылган аржыылдар, өске-даа үнелиг эт-бараан чүүлдерни ойнаашкынга киирер.

1-ден 200 рубль чедир акша ойнаашкыннары база киирер.

Шуңгу 25200 эт-бараан болгаш 10674800 акша ойнаашкыннары кирип турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

МОСКВАДАН
10.10—«Эртем—бөгүн».
10.40—«Горнистер, кыйгыга харыылаңар!».
11.25—Уругларга фильм. «Суургаларда туктар». Уран-чечен фильм.
13.00—Медээлер.
13.10—Р. Шуман. Виолончели биле оркестрге концерт.
13.35—«Бөгүн» — Энергетик хүнү». ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министри Е. И. Борисов-биле беседа.
13.50—Энергетиктерге музыкалыг программа.
14.30—«Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН
15.00—«Завод». Телефильм.
16.20—Мультфильмнер программазы.

МОСКВАДАН
17.00—«Үе». Информастыг программа.
17.30—«Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ биле ЧССР-ниң шилиндек командаларының оюну. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН
19.30—Телемедээлер.
19.45—«Ак кокпада». Документалдыг фильм.
20.00—«СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин—амыдыралга».
20.30—Телемедээлер.
20.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.45—«Бөгүн — Энергетик хүнү». ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министри Е. И. Борисов-биле беседа.
21.00—Энергетиктерге музыкалыг программа.
21.40—«Калифорнияга чүве ийин» (Ф. Брет Гарттың рассказтарын ёзугаар деп шииниң баштайгы көргүзүгези.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Ырак-узак суурда

ӨӨРЕНИП КӨРГҮЖЕ...

Ү. Шынаа — «Тес-Хем» совхозтуң салбыры. Оон суурну хүн келген тудум-на чечектелдир өзүп орар. Ол дээрге чаагай сеткилдиг, сагыш човангыр, уран холдуг кижилерниң ачы-дузазы-ла болгай. Ынчалза-даа ол сайзыралда, чүвени тоомчага көрбес ийи-чаңгыс кижилерниң уржуундан шиитпирлеттинмейн турар,— дазылы «быжыг» айтырыглар ам-даа бар. Оларның дугайын харын ажыт-чажыт чокка чугаалаксаап мен ийин.

Ү. Шынаа салбыр совхоз төвүнден 36 километр ыракта турар. Машина-техника барда, ында ырак чүү боор. А чадаг кижиге ол ырак болбайн аан. Ам Хөл-Өөжү суурнуң чурттакчылары «совхоз төвү таан ырак, чорук кылып канчап чедер» дижип, муңгараан хөңнүн илередип олурарлар. Совхоз төвү-биле чоннуң аргыжылгазы кыжын, чайын-даа үзүктелбес, ол дээрге судал ышкаш соп турар дириг агым-дыр. Шынап-ла, улуг, бичии кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга херектиг чүгула кандыг херээ турбас дээрил: албан ажылдың-даа, амы-хуунуң-даа чугула херээ ыяап тургулаар. Ү. Шынаа-биле совхоз болгаш район төптериниң аргыжылга айтырыы кыжын, чайын-даа «шиитпирлеттинмес» айтырыгларның бирээзи боор артпышаан. Пассажирлер сөөртүр автобус-даа, тускай дерип каан өске машиналар-даа ол аразында көзүлбестээн. Ынчангаш чоннан хомудалдың үнүп, «совхоз төвү таан ырак, чорук кылып канчап чедер» деп муңгагдаан сеткилиниң хайнып кээп турары-даа чөптүг апарган. Совхозта бо хүннерде бир автобус, тускай дерип каан үш такси бар. Неделяда оода бир катап Ү. Шынааже чоруп турар кылдыр тургузар дугайында айтырыгны совхоз директору Н. Д. Балчый-оолга чон каш-даа удаа салып келген. Ол-ла айтырыгны салбырның коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга база тургускан. Ол анаа база-ла:

— Өөренип көөр бис — деп, тодаргай эвес, тоомча чок харыы берген.

Өөренип көргүже, аскак хөй-даа талыйган, ажыг кыштаа шагда дүшкен. А чон Ү. Шынаа биле совхоз төвүнүң аразында чорук-херек кылып чадаг баспышаан. Кыштың соогунда чадагай машина кырынга чолаачылар албас-даа: чаны-биле хилледип эрте бээр. Оларны кым-даа буруудатпас: албазы чөптүг-ле болгай.

Амыдыралга херектиг чүгула аргыжылганы таарымчалыг кылдыр тургузар боордан башка, чоннуң «агымын» боогдап кайын шыдаар деп идегелдиң чалбыыжы бисте ам-даа бар ийин. Ол талазы-биле удуртур эштер канчаар ирги, шыдажып манаар бис бе?

БАРААНЫ ЧААГАЙ

Бистиң суурнуң чурттакчы бүрүзүнден телефон харылзаазының дугайында айтырыглар салыр болзуңарза, олар кыска-кыска харыылаар ийин.

— Салбыр төвү Хөл-Өөжү суурда телефон бар бе?

— Ийе, барааны көстүп турар-ла чүве.

— Ажылдап турар бе, кандыгыл?

— Чок, ол аппараттың чүгле барааны чаагай: хыдырт-даа, кың-даа дивес.

Районнуң харылзаа чериниң начальниги Дөнчүн Чөмбүрүккө болгаш өске-даа черге айтырыг тургускан бе?

— О-о, чеже болбаан дээр, дүптүг чүве болза дештир четкен...

КУДУК КАССА, ҮНМЕС ДЕППЕ

Суг чок болза амыдырал кайын турар! «Куу дагның баарындан кудук касса, үнмес деппе»-даа деп ырлажып турар болгай. А бистиң суурнуң турар черинден кудук касса, шынап-ла, үнгү дег таарымчалыг чер-ле болгай. А чогум казып шенеп-даа көрбээн, кастырарын Берт-Даг кодээ Советинден (күүском даргазы К. Аракчаа) оралдажып-даа, кичээнгейге ап, сагыш човап-даа көрбээн.

Ам канчаар, думчукка тулганда бызаа сугжу дээн ышкаш, суурнуң чурттакчылары ийи километр хире ыракта Хөл-Өөжүнден баткан сугдан барып узар. Хуун-сава тудкан кижилер кыжын-даа, чайын-даа ынаар шууҗуп-ла турар ийин.

ӨӨРҮШКҮ ӨШКЕН

Суурга чаа чунар-бажың тудуун эрткен чазын эгелей бээрге, чурттакчылар «совхозувус директору ээ көрүндү экизин» дээш амырап турган. Ынчанмайн канчаар, чудуктары ирип элээн, тар «самдар» чунар-бажыңга сыңмарлажып, соогунга дидиреп, чунуп турган улус амыравас ужур чок.

Элдеп чүве, демги чалаткан тудугжулар чайга чедир ажылдааш, хойган таашпар ышкаш, тиг кылдыр арлы берген. Чурттакчыларның өөрүшкү-маңнайы оон-биле өшкен!

Чүгле ол эвес, бистиң суурувустуң амыдыралынга холбашкан шиитпирлезе чогуур өске-даа айтырыглар бар чүве. А оларның «бажын көдүрүп» база шаг болган бис. Суурнуң чаагайжыдылгазы, культурлуг амыдыралы дээш бистиң бот-идепкейивис, кирҗилгевис чок эвес-ле болгай. А чүгле баштаар черлерден деткимче, дуза алыры күзенчиг. Шиитпирлеттинместээн бо айтырыгларны дарый шиитпирлээр болза өөрүнчүг-ле болур ийик.

Г. ПАМЗЫРАЙ,
Хөл-Өөжү суурнуң чурттакчызы.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЫЖЫ

Декабрьның 16-дан 19-ка чедир Тыва АССР-ниң хамаатылар камгалалының талазы-биле өөредилге чыыжы болуп эрткен. Ук чыышка районнардан хамаатылар камгалалының штабтарының хостаттырган начальниктери киришкен. Чыыштың киржикчилери республиканың хамаатылар камгалалының курстарының ажылдакчыларының дузазы-биле белеткээн көргүзүглүг комплекстиг өөредилгелерни Кызылдың дааранылга фабриказынга, кодээ ажыл-агый техникумунга, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунга барып көргеннер.

Дааранылга фабриказынга өөредилге үезинде радиоактивтиг бүдүмелдерниң доозунундан хуузунда камгаланыр пос маскаларны масалыг даараарын эки организастаан. Ол ышкаш Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң хамаатылар камгалалының малды, оон чемин камгаларының бөлүү шаңда оваалап каан тарааны радиоактивтиг доозундан камгалап алырынга херегзээр материалдарны шалыпкын шын ажыглааның өөредилге түңнелиниң үезинде эки деп демдеглээн.

Өөредилге чыыжының киржикчилери хөй ажыктыг чүүлдерни шиңгээдип алганнар. Ындыг көргүзүглүг өөредилге удавас Таңды, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларынга болур эртер.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Тудугжуларның белээ

Чоокта чаа кызылчылар дөрт дугаар микрорайонга база бир чаа чуртталга бажыңын алган. Ук бажыңны сонуургап көөр дээш чеде бээримге, ында арын-шырайында өөрүшкүзү илдең, ында-мында улус чүү-хөөзүн тус-тус алган квартираларынче киирген турдар.

«Тыва тудуг» трестиниң «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудуг-монтаж организациялары ол чуртталга бажыңның хуусаазында доозар дээш кужениишкинниг ажылдаан. Чамдык тудуг материалдарының чедишпейн турганындан ук бажың элээн орайтадыр дужааттынган-даа болза, хоорайның чурттакчылары база бир чаа бажыңны немей алганы өөрүнчүг.

Чаа квартира ап турарларның аразындан Николай Дембирекке дужуп чугаалажырымга, ол өөрүшкүзүн мынчаар илереттип:

— Уруг-дарыывыс хөй болгаш бичии квартирага сыңмарлажып турган улус-ла болгай бис. Мында үш өрээлдиг квартира алдывыс. Иштиниң делгеми аажок, изиг, соок суг база бар дивес, сен бе, өңнүк. Хеп азар чер, чем шкавы, чайын чем сугар соодугнуг черни база таарыштыр кылып каан, магалыг чүве-дир. Че, барып сонуургап көре кааптар силер бе?— дээш, хүлүмзүрүп аарак мени чалай-дыр.

Чалап турда ам канчаар кирер ужурга таварыштым. Шынавыла, иштн делгем, хаалары, шалазы кыланнайнып турар, чырык, чылыг квартира болду.

Совет кижилерниң амыдырал-чуртталгазын экижидер дээш партия, чазактың доктаамал сагыш салып турары ынчан сагышка кирип турду.

Д. АЛЕКСЕЕВ.

СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ

ЧА АДАРЫ

Ча адарынга республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң ажык бирги чери дээш маргылдаазы болуп эрткен. Ол маргылдаа Кызылдың төп күш-культура залынга ийи хүн үргүлчүлээн. Хаагтыг спорт залга ча адарының маргылдаазы бистиң республикага бир дугаар эрткени ол. Ынчангаш мындыг аймактыг маргылдааларны моон-даа соңгаар эрттирери күзенчиг.

Маргылдаа 18 метр биле 25 метр хемчээлдиг черлерге ийи чүүл мергежилгелерге болуп эрткен. Кызылда башкы институдунуң студентилери, ча адарынга ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Михаил Филатов —бирги, Сергей Хомушку—ийиги, мастерге кандидат Сергей Хоз-оол—үшкү черлерни алганнар.

Херээжен ча адыкчыларының аразынга болган маргылдаага Кызылдың № 15 школазының өөреникчизи Мария Мельникова шылгараан. Кызылдың № 1 кодээ профессионал-техниктиг училищениң сургуулдары Елена Монгуш биле Ольга Сарыглар олар ийиги, үшкү черлерни үлешкеннер.

Шаңналдыг черлерни алган спортчулар республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң өртектиг белектери, мактал бижиктери-биле шаңнатканнар.

С. ЧАЖИН-ООЛ.

ЧУРУКТА: ча адарының маргылдаазының үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БАЗА КАТАП ЧЕМПИОН

Волейболга бистиң республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде Кызылга болуп эрткен. Аңаа чүгле Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның болгаш Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң шилиндек командалары киришкен. А арткан 11 районнарның волейболистери болуп эрткен маргылдаага шуут киришпээн. Бо чорук шак ол черлерде спорт комитеттериниң багай ажылының түңнелин бадыткап турар.

Эрзин, Бай-Тайга, Тес-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарның спортчулары кодээ спортчуларның республика масштабтыг эрттирип турар оюннарынга сөөлгү үеде шуут киришпестээни чаңчыл апарган. Ынчангаш ол районнарның удуртукчулары, комсомол райкомнары, күш-культура болгаш спорт комитеттери спорт ажылынче чогуур кичээнгейни салыр үе келген.

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаа болуп турда кодээ спортчуларның чаңгыс-даа херээжен командазы ук маргылдаага киришпээни элдеп. «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң удуртукчулары болуп эрткен республика маргылдаазындан чогуур түңнелди үндүрер болза эки.

Кодээ спортчуларның республика маргылдаазынга чүгле дөрт-ле команда ойнаанындан бирги чер дээш спортчу демисел ындыг-ла кончуг болбаан. «Урожайның» эрткен чылгы чемпиону — Чөөн-Хемчик районнуң волейболистери бо удаада база чемпион адын бадыткап шыдааннар. Олар сөөлгү оюнда кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары-биле ойнааш оларны удуп алганнар. Улуг-Хем районнуң волейболистери үшкү черни ээлээннер.

К. ДУЛУШ,
маргылдааның кол судьязы.

«Саян кыжы» шаңнал дээш

Хаак спортунга «Саян кыжы» шаңнал дээш чыл бүрүде чаңчыл болган эртип турар маргылдаа эрткен дыштаныр хүннерде каас-чараш бойдус чурумалдыг Тайга станциязынга болуп эрткен. Кызылдан, Таңдыдан, Бии-Хемден келген 150 ажыг хаакчылар күжүн шенежип, маргышканнар.

Баштайгы хүн херээжен улус 5 километрниң хаак оруунга чарышканнар. Маңаа Бай-Хаактың төлээзи Тамара Елькинага чедер кижи чок болган. Оон командада эжи Лариса Кудрявцева 3 километрниң чарыжынга чемпионнаан.

Хову-Аксыда уругларның спорт школазының директору Владимир Ковалёв 15 километрниң чарыжынга бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээн. Кызылдың хаакчызы Владимир Абакумов 10 километрге шылгараан.

Маргылдааның ийиги хүнүнде эр улус дөрт кижи киржикчилиг 10 километрниң эстафетазынга, а херээжен спортчулар дөрт кижи киржикчилиг 5 километрниң хаак оруунга маргышканнар.

Эр улустуң эстафетазынга Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилериниң шилиндек командазының кежигүннери В. Гагарин, А. Коловский, С. Бабкин, С. Шалеников олар финишке бир дугаарында келгеннер. Херээжен хаакчыларның аразынга болган эстафета маргылдаазынга Бай-Хаакта уругларның спорт школазының командазы бирги черни алган.

Шаңналдыг черлерни алган хаакчылар республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шаңналын алганнар.

В. КАРА-ТОННУТ,
маргылдааның судьязы.

СТОЛ ТЕННИЗИ

Спорттуң бо хевири бистиң республиканың найысылалында сөөлгү үеде элээн сайзырап бар чыдар. Кызылдың ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде, бүдүрүлгелерде стол теннизиниң секциялары доктаамал ажылдап турар. Эш-хуузунуң маргылдаалары, ужуражылгалары доктаамал эртип турар апарган.

Стол теннизинге Кызыл хоорайның команда болгаш хууда бирги чери дээш маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде болуп эрткен. Аңаа хоорайның эң-не шыырак командаларының спортчулары киришкен. Үргүлчүлеп келген спортчу демиселдиң түңнелинде «Динамо» спорт ниитилелиниң командазы бирги черни алгаш, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң турасаалдыг вымпели, бирги чергениң дипломуу-биле шаңнаткан. Ийиги черни комсомол обкомунуң командазы, үшкүзүн Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының командазы чаалап алган.

Хууда бирги чер дээш маргылдаа кончуг солун спортчу демиселге болуп эрткен. Кызылдың № 7 ортумак школазының өөреникчизи Михаил Мусаев ук маргылдаага кончуг эки белеткенгенин көргүзүп, чаңгыс-даа кижиге уттурбайн чемпион атка төлептиг болган. Владимир Фунтиков биле Анатолий Серен олар ийиги, үшкү черлерни ээлээннер.

Херээжен спортчулардан комсомол обкомунуң инструктору Мария Шыырап бирги черни алган. Башкы училищезиниң сургуулу Екатерина Каадыр-оол биле Валентина Морозова олар ийиги, үшкү шаңналдыг черлерни алганнар.

Болуп эрткен маргылдаага шаңналдыг черлерни алган спортчулар стол теннизинге республика маргылдаазынга Кызыл хоорайның адын камгалап киржирлер.

С. ДАРЖАА,
маргылдааның кол секретары.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 14—19, өске арткаңнарынга 21—26 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 21—23 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зузу, оваартып» 9.30, 12.15, 15.00, 17.45, «Кромвель» 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иссык-Кулдуң кып-кызыл мактары» 9.00, 10.40, «Атеист» кинолекторий» 16.50, «Тиилекчи» 12.30, 16.40, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гусар балладазы» 15.00, «Хоп-мегеге алыскан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижиниң салым-чолу» 15.00, «Хыйланчак» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ГЕОЛОГ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ»: «Ындынныг ынакшыл» 20.30 шакта.

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация база совет тургузуу килдистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тыш 2-23-35, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

ЧАГЫГ № 1814. Тираж 16332.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01138.